

A decorative border with a repeating floral and vine pattern in black ink, framing the central text.

Г. КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО

ВИБРАНІ ТВОРИ

Г

ЛІТЕРАТУРНА БІБЛІОТЕЧКА

ГРИГОРІЙ КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО

ВИБРАНІ ТВОРИ

М А Р У С Я
ПЕРЕКОТИПОЛЕ

НЮ ЙОРК

1954

У К Р А Ї Н С Ь К Е В И Д А В Н И Ц Т В О
„ГОВЕРЛЯ”

41 E. 7th Street, New York 3, N. Y.

Григорій Квітка-Основ'яненко
1778—1843

ГРИГОРІЙ КВІТКА-ОСНОВ'ЯНЕНКО

I.

Ранні писання.

Григорія Квітку-Оснoв'яненка (1778—20. 8 1843) заслужено назвали батьком нової української повісти: він був тут не лише новатором, але і дійсним основоположником.

Писати зачав Квітка не рано. Якщо не числити його відокремленого листа до видавця „Вѣстника Европы” з 1812 р., то дальші статті і літературні писання менш-більш постійно друкувалися лише з кінця 1815 р. Квітці було тоді 27 літ.

В 1816 р. став виходити в Харкові „Українській Вѣсникъ”, де одним із редакторів був Квітка, а далі і „Харковській Демокритъ” Василя Масловича. Тут, починаючи з січня 1816 р. містив Квітка свої фейлетони, писані нев'язаною і в'язаною мовою, за своїм підписом, а ще частіше за псевдонімом Фалалей Повинухин. Найчастіша форма його фейлетонів — лист до видавців, або до вигаданого Лужницького старця. Всі ці твори

Квітки писані московською мовою. Їх тематика українська.

Поруч поважних нарисів, як, напр., замітки до *Одривків із письм о Україні* А. Лезшина і ін., це здебільшого гумористичні речі, що тематично і стилістично не відбігали від тодішньої української прози.

Вже тут спровола помічається, що ані тематика, ані стиль, ані тимбільше чужа мова не вдоволяли поета. Не менше помітно, як важко приходиться йому зірвати з усталеними літературними нормами в даних умовах.

Лише в 1822 р. появляються в „Вѣстнику Европы” перші твори, писані мішаною українською і московською мовою. Це *Малоросійські анекдоты* — п’ять історично- побутових сміховинок. За ними пішли ще дві сміховинки в тому ж році і журналі. Цікаво, що коли Квітка друкував такі самі сміховинки в 1833 р., то не назвав їх уже малоросійськими, а українськими.

В 1831 р. вийшла по трьох комедіях написаних московською мовою четверта, *Шельменко, волосний писар*, в якій деякі особи вживають вже української мови.

Того самого роду, коли йде про мову, є повість *Харковська Гануся*, надрукована в „Телескопі” 1832 р., але творить вона перелім у Квітки, коли йде по мистецький вияв. Це

вже не гумористична, бурлескна річ, а вдержана в поважному тоні сентиментальна повість.

Так поволі, важко змагаючись, доходить Квітка до свого переломового року — 1833, коли то остаточно зірвав з московською мовою, а далі і з бурлескною манерою.

В тому році появилися такі його українські твори, крім згадуваних вище *Українських анекдотів*:

Шпигачки або по московському епіграмми („Молва”, Москва VI.).

Супліка до Пана Издателя („Утренняя Звезда”, Харків, кн. 2.).

Салдацький портрет (там же).

Украинское утро (уривок з *Марусі*, там же).

Повищі твори надто воликої літературної вартости не мають. Але вони відбили на собі літа шукань, сумнівів і падінь, а вкінці й остаточної перемогу.

Важливе місце в цьому розвитку займає *Салдатський патрет*. Ідейно ця річ належить до доби *Енеїди*. Як і *Енеїда* Котляревського, і багато інших творів українського псевдоклясицизму, є вона вільною перерібкою класичного матеріялу — „латинська побрехенька по нашому розказана”, як окреслив сам поет. Оцю грецько-римську сміховинку, що нав'язує до маляра Зевкіса, чи радше дві,

Квітка зовсім таки зукраїнізував. Лише схема сюжету залишилася, все інше вже оригінальне. Квітка розвинув цю коротку річ до меж обширного оповідання з великою кількістю плястично виведених постатей і подій. Все це кинуте на незвичайно широко розгорнутий побутовий малюнок українського ярмарку.

Зриваючи в цьому оповіданні вже остаточно з московською мовою, умістив Квітка у вступі й протимосковський уступ, що посередньо всказує на те, як нерадо писав він чужою мовою, хоч і мусів, бо... „общество нас так прикрутило”. Все, що московське, було йому органічно чуже:

„Гай-гай! Вже і в Липцях завелися кобаки, неначе — нехай Бог милує! — у Росії. Відкіля ж то все узялось? — Общество нас так прикрутило, щоб, бач, відкупщик за нас, хто нездужа, зносив гроші у подушне; так узявсь не з справжніх відкупщиків, а таки — нічого лихатаїти! — знайшовсь із наших хрищених людей, що уступив у їх віру, та як той Юда, узявсь держать у Липці і другії слободи на московський лад; і вже в них не шинок зоветься, а кабак, і там вже уся московська натура, і там усе москаль на-годо як в Туреччині турки: та усе народ проворний: ні доїсть, ні

доспить, усе об тім тільки і дума, щоб заробить копійку. Така вже їх московська поведенція! А як тільки нашого братчика, хоч би і у кабаці, обдурюють, так ну, ну, ну!"

Або протиставлення українця москалеві:
„Наш братчик не бабак; він жде пори. Слава Тобі, Господи! він, нехай Бог боронить, не москаль, щоб йому, покинувши жінку, діточок і худобоньку, та за тією бідною копійчиною шляться по усім усюдам і швендяти аж на край світа”.

Ідею *Салдатського патрета* у змістовлює приказка: „Швець знай своє шевство, а в кравецтво не мішайся”. Є це, як і ціле закінчення оповідання травестійною переріркою іншої класичної анекдоти, про маляра Апеллеса, що теж дав відсіч критиці шевця: „Не далі чобота, шевчику”.

До цього типу оповідань-травестій, що *Салдатський патрет*, належить низка інших оповідань *Квітки* з того часу, або дещо пізнішого. Це наслідування і перерірки українських народних сміховинок: *Пархімове снідання*, *На пуцання як зав'язано*, *Підбрехач* і *Купований ровум*. Всі ці оповідання і нариси писані на протонародний лад, дещо шаржовані, але все ж шарж утриманий у межах, зокрема цікава народна фразеологія.

Виключне введення української мови до цих творів потягнуло за собою згодом і зміну стилю. Намагання до того бачимо вже в широких епічних картинах, чи характеристиках у вичислених щойно творах, які хоч і зберігали багато гумору, то стилістично все ж відходили щораз то більше від бурлеску. — Оцю поверх десятилітню дорогу змагань і шукань завершив Квітка в 1833 р. своєю *Марусею*.

II.

Повісті.

На переломі XVIII. і XIX. ст. перекотилась по всій Європі, починаючи з Англії і Німеччини, аж по Україну, хвиля сентименталізму. Вона заповонила майже всіх тогочасних поетів, бо несла в собі багато нового, свіжого і життєвого в порівнянні до псевдоклясицизму. Навіть вчорашніх псевдоклясиків, як це бачимо в багатьох європейських літературах і зокрема в українській, де найбільший псевдоклясик, Іван Котляревський, став згодом основоположником українського сентименталізму. Було це ніщо інше, тільки здорова реакція проти надмірної ролі по своїй природі вже непоетичного розуму власне в поезії. В українській літературі мав сен-

тименталізм багато співзвучного в давнішому розвитку.

Хвиля сентименталізму не могла не захопити чутливого вже з природи Квітки. Штовхало його до того життя, яке — як це вже давно відмічено — укладалося в нього, як у сентиментальному романі, починаючи від чудесного вилічення від сліпоти в дитячі роки, кінчаючи сентиментальним одруженням і подружою ідилією до смерті.

Тим то, коли виринуло перед ним на весь ріст питання нового „високого” стилю, то ясно, що це не міг бути в цю добу стиль інший, ніж сентиментальний.

В одному з листів до редактора Плетньова подав Квітка інтересну замітку про те, як повстав у нього задум написати свій перший сентиментальний твір:

„Раз був у мене спір з одним українським письменником. Я просив його написати щонебудь серйозне, зворушливе. Він мені доказував, що мова і не підхожа та взагалі не надається. Знаючи її підхожість, я написав „Марусю” і доказав, що від української мови можна зворушитися. Тутешні радили мені надрукувати і я, передохороняючи себе від насмішок російських журналістів, написав *Салдатський патрет*”.

Видно питання нового „високого” стилю було таки дуже на часі, коли про те йшли розмови між українськими письменниками, як от у цьому випадку між Квіткою-Осно-в'яненком і мабуть Петром Артемовським-Гулаком, що теж проходив подібний творчий шлях, як Котляревський, чи Квітка.

Квітка не зупинився на самих дискусіях, але перейшов до діла. Він був свідомий того, що створив *Марусю* новий повістевий стиль, як і був свідомий своїх позитивних осягів, свідомий того, що він „доказав”. Справді, Квітка *Маруся* є завершенням у розвитку українського нового стилю, в даному випадку сентиментального.

Не маючи змоги черпати з рідної традиції, Квітка багато взяв із чужих літературно-мистецьких досягнень того часу, узяв уміло і з тактом, завдяки чому відразу поставив українську повість на європейський рівень. Взяв він з чужих літератур елементи літературного ремесла, техніку, але примінив їх до українського фактичного матеріалу і українського ідейного виразу.

Сюжетна схема сентиментальної повісти була усталена. Вона така: двоє молодих людей любиться. Їхнє кохання, з першого таки погляду, є для них усім. На дорозі їх щастя безконечна кількість перешкод, які лише з найбільшим зусиллям, з найбільшою по-

святою вдається усувати. Закінчення в одній повістевій схемі може бути подвійне: погідне — коли молодцям таки вдається усунути всі перешкоди і стати разом перед престолом, або трагічне — коли одне з них, звичайно, по усуненні всіх перешкод, гине.

Цю схему бачимо в *Наталці Полтавці*, де вона має погідне закінчення, бачимо її і в Квітчиній *Марусі*, але тут уже з трагічним закінченням.

Серце не знає соціальних різниць і упереджень, які в реальному світі всетаки існують і діють. Використовували цей момент у своїх повістях для підсилення їх зворушливості повістярі сентиментальної доби, скористав з цього засобу і Квітка.

В Марусі, дочці багатих господарів, залюбився дуже чесний, але бідний сирота, Василь. Батько Марусі, Наум Дрот, не годиться на те подружжя вже навіть не з уваги на соціальну нерівність молодят, але через інше, лихо, що загрожує Василеві. Він, як сирота, може бути кожної хвилини покликаний до війська — тодішня військова служба тривала безконечно довго, властиво аж до старости, хіба, що каліцтво визволяло вояка скоріше від неї.

— „Як прийде набір, — каже Наум Дрот Василеві, — то тобі лоба забри-

ють, бо ти сирота... А що тоді буде з Марусею? — ні жінка, ні удова, звісно, як салдаток шанують...”

Тимто зрозуміло, що Наум не приймає хліба від Василевих старостів. Виходило б, що перешкода така велика, що її ніяк не можна усунути. Та молоді не знеохочуються. Василь вступає на службу до багатого купця. Запопадливою, невсипущою, довгою працею добивається до того, що купець шукає на його місце наємного рекрута. Перешкоду усунуто, батько Марусі приймає старостів від Василя, молоді заручуються. Ще лиш Василь має виїхати у справах свого купця, щоб незабаром вернутися на весілля — одружитися і щасливо зажити з коханою Марусею. Та заки вернувся, вмерла. Не на весілля, а на похорон вернувся Василь. По смерті коханої не було і йому на світі жити — він вступає до монастиря, де скоро вмирає.

Та сама сюжетна схема і в *Щирій любові*. І тут гаряча любов передміщанки Галочки з офіцером-дворянином Семеном Івановичем. Він переконує її, що „перед Богом усі рівні”, а ще більше, що „любов усіх рівняє”, але Галочки переконати не може. Вона лякається, що її милому могли б люди докоряти, що повінчався з селянкою. Щоб не допустити до того, вона посвячує себе:

— „Об моїй долі, об моїм щасті не споминайте, я їх поховала: а будемо говорити про вас... Нехай ви, люблячи мене, і не засоромитесь сказати прямо: „вона мужичка!“ та яково вам буде тоді? Всі будуть з вас сміятись, усі осуджати. усі цуратимуться, вас...”

Коли немає способу переконати милого, Галочка посвячує себе цілком: виходить заміж за нелюбого чоловіка власне тоді, коли Семсові здається, що вже всі перешкоди на дорозі до їхнього щастя усунено.

В повістях Квітки не лише сентиментальний сюжет, але і сентиментальна внутрішня мотивація, як і сентиментальні герої.

Всі вчинки героїв є вислідом, очевидно, не розумового міркування, не розваги, а відрухів серця, почувань. В повісті *Маруся* героїня, напр., має прочуття, що щось лихе скоїться і тим живе. Вона далека від земного життя, від забав і розваг її подруг, вона живе лише своєю любов'ю і для цієї любови. Подібні їй постаті мужчин, напр. Васкля, що по смерті Марусі їде до монастиря, навіть постать батрака в *Щирій* любові сильно ідеалізована. Коли Галочка вмирає, він, цілуючи її по руках, каже:

— „Чи ми ж достойні були, щоб янгол небесний жив із нами?”

Відповідно до цього ідеалізованого духового виразу героїв представляє Квітка і їх зовнішній вигляд. Особливо героїні відзначаються надземною красою.

Другий тип сентиментальної повісти, який особливо припав до вподоби Квітці, це, коли можна так висловитися, повчальна повість.

З попередніми повістями лучить їх та сама шляхотна тенденція, тут може ще виразніше і чіткіше підкреслена. В'яже їх і подібна композиційна техніка: Квітчині повісті, згідно з тодішнім розумінням і-повістєвої техніки і завдань літератури взагалі, зачинаються від коротших чи довших міркувань поета про якусь загальну проблему. Дія є відповіддю на поставлену проблему, є немов потвердженням самої правди, життєвою ілюстрацією до неї. Такий є початок Квітчиних сентиментальних повістей, напр., у *Марусі* на вступі проблема: „Чого нам, невічним, так пристращатися до уременного”, подібно в *Щирій любові*: „Що то є любов? Багато про неї і пишуть, у книжках, і розказують, та бачиться мені, що усе щось не так”.

Квітка не розв'язує відразу поставленої проблеми, наведена повість дає щойно відповідь на неї. Тим він композиційно зв'язує, вступ з розповіддю, тим він випереджує своїх сучасників, які звичайно в тому місці ставили твердження, а не питання.

Оця моральна проблематика виступав куди сильніше в другій групі Квітчиних повістей, які можна б назвати від їх благогодної тенденції — повчальними, уморальнюючими. Належать тут такі повісті й оповідання: *Добре роби, добре й буде, Божі діти* і передовсім *Перекотиполе*. Наймайстерніше з них, це *Перекотиполе*, де проведено думку про вищий моральний лад світа, про Боже провидіння, про те, що безневинно пролита кров не може безслідно пропасти, що правда мусить вийти на верх. Подібний сюжет опрацював перед Квіткою Шіллер (*Журавлі Гбіка*). Квітка не лише приклав його до українських обставин і місць, але дуже основно обгрунтував його психологічно. Є це перша в українській літературі — а не лише українській! — повість, де всю вагу покладено на психологізм постатей, на психологічну мотивацію подій.

Квітка і на тому не зупинився, пішов ще далі. Знову ж ідучи з духом часу, він створив ще й третій тип української повісті — романтичну.

Належать тут такі повісті, як *Мертвецький Великдень*, *Конотопська відьма* і *От тобі скарб*. Використовує тут автор народні повір'я і перекази, але не так, як це робили романтики, що поза світом уяви не бачили

реального світу, а з великим тактом і мірою, завдяки чому ці повісті не пережилися разом з романтизмом, лише перейшли і до пізніших епох як вічний доробок українського письменства а не як історично-літературний матеріал. Разом з тим *Конотопська відьма* є першою модерною українською історичною повістю. І це треба підкреслити, як і факт, що Квітка так само легко і свобідно орудує історичним матеріалом, як і побутовим.

Квітка зачав дуже пізно писати, припізнено супроти доби, бо його перші сентиментальні повісті повстали щойно в 1833 р. Але за те він дуже скоро проходив свої етапи, починаючи від псевдоклясицизму, через сентименталізм і романтизм до реалізму. Власне до реалізму.

Українські літературознавці з легкої руки назвали Квітку етнографом, пересуваючи зародження українського реалізму аж десь на 1860-ті роки. Тимчасом це непорозуміння, що принесло багато кривди Квітці, а ще більше шкоди українській літературі. Бо що таке етнографізм? Це ж вірне, навіть документарне описування побуту, зокрема звичаїв, обрядів і т. д. Цебто ніщо інше, як власне реалізм.

Бачимо це в Квітки, але він іде далеко далі. Він не обмежується на зовнішньому описі,

він дав глибоку психологічну мережу, як у *Перекотиполою*, ба, іде ще далі, поза реалістичний етнографізм, створюючи навіть і без цієї зовнішньо-декоративної ціхи першу українську, вповні психологічно-реалістичну повість — *Сердечну Оксану*.

Є і тут сентиментальні нотки, але треба пригадати, що в українській літературі сентименталізм не був явищем короткотривалим але, подібно як в англійській, засновується на національній психології, отже в сильнішій, чи слабшій формі все виявляється.

Заслуга Квітки тим більша, що він свідомо впровадив до української літератури реалізм, впровадив його частинно і перед *Сердечною Оксаною*, отже і перед Бальзаком. Потвердження повної свідомості цієї великої новаторської роботи дає в одному листі до Плегньова:

„Мені було досадно, що всі літають під небесами, зображують страсті (?), творять характери; чому би не звернутися направо, наліво і не писати того, що попадається на очі?”

І далі:

„Живучи в Україні, привчаючися мови мешканців, я вивчився розуміти їх думки і заставив їх своїми словами пересказати їх публиці”.

Оце „своїми словами” підкреслює сам Квіт-

ка. Якраз ця формула стала згодом у Франції боевим гаслом реалізму, лише що в європейському письменстві перший видвигнув її не Бальзак, а Квітка-Основ'яненко.

III.

Квітчині ідеї й ідеали.

Шлях, яким ішов Квітка, в тому часі вимагав великої мужности, відваги, посвяти. Силу побороти всі противенства давала Квітці глибока віра в правду і правильність його ідеалів: національного і етичного.

В одному з листів до М. Максимовича писав Квітка-Основ'яненко:

„Ми повинні завстидати і заставити замовкнути людей з дивовижним поняттям, голосно проповідуючих, що не слід писати цією мовою, якою 10 мільонів говорить, яка має свою силу, свою красу, невиражальну другою мовою, свої обороти, гумор, іронію і все як повинно бути в виробленій мові”.

Коли Квітка остаточно усвідомив собі цю підставову правду кожного національного письменства, він не то що в 1833 р. зриває остаточно з чужою мовою і низьким українським стилем, але навіть прибирає собі інший псевдонім: Основ'яненко. З тим моментом немов помер давній письменник Фала-

лей Повинухин, що блукав на бездоріжжях бурлеску і московщини, а народився новий, український творець нового українського стилю і нових літературних родів. Свій псевдонім узяв Квітка від назви рідної оселі — Основи під Харковом, але виріс він завдяки його піонерській праці до меж символу: Основ'яненко став основником нової доби в українському письменстві.

Ще більше як у листах, підкреслював Квітка в розмовах національні мementи, зокрема зв'язуючи своїх предків з історичними подіями і переходами України.

Ніщо інше, а національна свідомість, горде національне самопочуття, веліли йому так заповідливо дбати за розвиток української літературної мови.

В листі до видавця „Утренної Звізди“, Квітка перераховуючи українських тодішніх письменників, зокрема дякує за друкування українських творів:

„За цюю вигодку, що не цурався в своєму збірнику й українських творів — аж тричі тобі дякую. Нехай же знають і наших! Бо є такі люди на світі, що з нас кепкують і говорять та й пишуть, буцім то з наших ніхто не втне, щоб було, як вони кажуть, і звичайне, і ніжненьке, і розумне, і полезне, і що, стало бить, по нашому опріч лайки та

глузування над дурнем більш нічого не можна й написати. (Супліка до пана іздателя).

Є щось зворушливе в цьому листі, що стилістично сам ще не може зовсім відірватись від давнього епістолярного стилю („Нехай же знають і наших”), але ідейно свідомо відкриває вже нові широкі обрії національному письменству.

Національну свідомість, а разом із тим відвагу давала Квітці-Основ'яненкові глибока віра в національні ідеали.

В той час справа мала і другий бік медалі: Квітці довелося перенести безліч нападів московських писак, глузувань, насміхів, наклепів і всякого такого „добра”.

Але він витривав, ні на мент не захитавшись на своїх національних позиціях.

Друга основна ідея, якою жив і за якою творив Квітка, це глибока, всеобіймаюча релігійність, віра в вищий моральний лад і сенс цього світу, в Провидіння Боже, в незнищеність і вічність вселюдських ідеалів добра, правди і краси, а далі віра в людину, в її глибокі духові вартості.

Всі твори Квітки мають у своїй основі оці дві ідеї — національну і етичну, його твори звичайно є життєвою ілюстрацією якоїсь моральної правди.

Як бачимо, проблематика Квітчиних творів нескладна, проста, так, як і його ідеали. Але ця проблематика глибока, можна навіть сказати найглибша з можливих, бо що може бути глибше від душі людини, нації і Бога?

Квітчині ідеали, отже і його твори повстали не з потреб і для потреб дня, а під аспектом непроминаючого. Такі ж і самі ці твори.

Квітка не був новатором у тому простому зміслі, що велить новаторам шукати за всяку ціну лише щось нове-нове. Він новатор у тому, що відкидав старе, плитке і низьке, а віднаходив глибоке і вічне. Що воно було в даних обставинах і нове, що не давалося йому легко — тим більша його заслуга.

Вияснить це простий приклад. Єсть у *Конотопській відьмі* прекрасний мистецький засіб: кожний розділ зачинається від того самого поетичного образу: „Смутний та невеселий сидів собі на лавці у новій світлиці конотопський пан сотник Микита Уласович Забрюха”, чи іншого подібного, так само і тими самими словами оформленого. 14 розділів завдяки тому прекрасно від себе відділені, але рівночасно цей повторюваний образ стає преважливим компонентом у цілості, що в'яже всі ці розділи стилістично і ідейно в міцну поетичну конструкцію. Відомо, — під руками мистця — доказ: ні разу цей засіб не вжитий штучно, щоб і без ньо-

го можна було обійтися. В малого письменника такий засіб став би попросту основою цілого оповідання. В Квітки можна прочитати цілу повість і ледве усвідомити собі цілу річ: цей, на перший погляд „штучний” засіб, ужитий не лише вміло, але він цілковито підчинений ідейним вартостям твору.

Квітка не боїться „тенденційности” своїх творів. Навпаки, він, як і Дікенс, пише „тенденційно”.

Великі поетичні твори всіх письменників усіх епох мали і мають, крім формально-поетичної краси ще й глибокі ідеї. Власне в тісному зв'язанню глибокої ідеї твору з гарним виявом її лежить великість літературного твору. Не краса для краси, не сама краса, а всі три вселюдські ідеали — добро—правда—краса — в гарному вияві. Як нема половинчастих людей у житті, так і нема великих літературних творів без ідеї.

Свідомий того був і під тим кутом творив Гр. Квітка-Основ'яненко.

Є. Ю. Пеленський

МАРУСЯ

Наум Дрот був парень на усе село, де жив. Батькові і матері слухняний, старшим себе покірний, між товариством друзяка, ні пів слова ніколи не збрехав, горілки не впивавсь і п'яниць не терпів, з ледачими не водивсь, а до церкви — так хоч би і маленький празник, тільки піп у дзвін, він вже й там: свічечку обмінить, старцям грошенят роздасть і прийметься за діло! Коли прочує яку бідність, наділить по своїй силі і совіт добрий дасть. За його правду не оставив же його і Бог милосердний: що б то ні задумав, усе йому Господь і посилав. Нагородив його жінкою доброю, роботящою, хазяйкою, слухняною; і що було Наум ні забажа, що ні задума, Настя (так її

звали) ночі не поспить, усюди старається, б'ється, достає, і вже зробить і достане, чого мужикові хотілось. Поважав же і він її, скільки міг, і любив її, як свою душу. Не було між ними не тільки бійки, та й ніякої лайки. Що день хвалили Бога за його милості.

Ув однім тільки була в них журба: не давав їм Бог діточок. Так що ж? Настя, як здума про се, то зараз у сльози та в голос; а Наум перехриститись, прочита Отче-наш, то йому і стане на серці веселіш, і пішов за своїм ділом, чи в поле чи на тік, чи у загороду, або до батраків, бо був собі заможненький, було й воликів пар з п'ять, була й шкапа, були й батраки; було чим і панщину відбувати і у дологу ходити; була ж і нивка, одна і друга ще дідівська, а третю він сам вже купив, так було йому чим орудувати.

Оттим то Настя, дивлячись на худобу, та й журилась.

— Кому то воно, — каже, — після нас достанеться? Не буде нам ні слави, ні пам'яті; хто нас поховає, хто нас пом'яне? Розтратять, що ми зібрали, а нам і спасибі не скажуть.

А Наум їй було і каже:

— Чоловікові треба трудитися до самої смерті; дасть Бог діточок, діткам зостанеться, а не дасть, Його воля святая! Він зна, для чого що робиться. Молися Богу, читай: „ізбави нас од лукавого”, то усе гаразд буде.

Аж ось, за отцівські і материнські молитви, дав їм Бог і дочечку. Та й раді ж були обоє, і Наум, і Настя; таки з рук її не спускали. Коли ж було куди дитина побіжить, чи до сусідів, чи на вулицю, то вже котрий небудь, або батько або мати, так слідком за нею і ходять.

Та й що то за дитина була! Ще маленьке було, а знала і Отче-наш, і Богородицю, і Святий Боже, і половину Вірую. А тільки було зачує дзвін, то

вже ні заграється, ні засидиться дома і каже:

— Мамо! Піду до церкви, бач дзвонять; грішка не йти. Тату, дай шажок на свічечку, а другий старцю божому подати.

І в церкві вже ні запусує і ні до кого не заговорить, та все молиться та поклони б'є.

От і виросла їм на втіху. Та що ж то за дівка була! Висока, прямесенька як стрілочка, чорнявенька, очиці як тернові ягідки, бровоньки як на шнурочку, личком червона як панська рожка, що у саду цвіте, носочок так собі пряменький з горбочком, а губоньки як цвіточки розцвітають і між ними зубоньки неначе жарнівки, як одна, на ниточці нанизані. Коли було заговорить, то усе так звичайно, розумно, так неначе сопілочка заграє стиха, що тільки б її і слухав; а як усміхнеться та очицями поведе, а сама зачервоніється, так от неначе шовковою хусточ-

кою обітре смажніі уста. Коси у неї як смоль чорні, та довгі, довгі, аж за коліно; у празник, або хоч і в неділеньку так гарно їх повбіра, дрібушка за дрібушку, та все сама собі запліта: та як покладе їх на голову, поверх скиндячок вінком, та заквітча квітками, кінці у ленти аж геть порозпуска: усі груди так і обнизані добрим намистом з червінцями, так що разків двадцять буде, коли і не більш, а на шиї — та й шия ж білесенька, білесенька, от якби з крейди чепурненько вистругана; поверх такої то шиї, на чорній бархатці, широкий, так що пальця мабуть у два, золотий єднус і у кольці зверху камінець червоненький... Так так і сяє! Та як вирядиться у баєву червону юпку, застебнеться під саму душу, щоб нічогісінько не видно було, що незвичайно...

Сорочка на ній біленька, тоненька, сама пряла і пишні рукава сама вишивала червоними нитками. Плахта на

ній картацька, черчата, ще материнська — придана. І яких то цвітів там не було! Запаска шовкова, морева: каламайковий пояс, та як підперезеться, так так рукою і обхватиш, ще ж то не дуже і стягнеться. Хусточка у пояс мережована і з вишитими орлами і ляхівка з під плахти тож вимережована і з китичками; панчішки сині, суконні, і червоні черевики. Іде як павичка, не дуже по усім усюдам розгляда, а тільки дивиться під ноги. Коли з старшим себе зострілась, зараз низенько поклонилась, та й каже: „Здрастуйте, дядушка!“ або „Здорові, тітусю!“ І таки хоч би то мала дитина була, то вже не пройде просто, усякому поклониться і ласкаво заговорить. А щоб який парубок та посмів би її зайняти? Ну, ну; не знаю! Вона й не лаятиметься і ні слова й не скаже, а тільки подивиться на нього так пильно, та буцім і жалібно і сердитенько, — хто її зна, як то вона там

згляне, так хоч би який був, то зараз шапку з голови схопить, поклонивсь звичайненько і ні пари з уст не мовить і відійде дальш. О, там вже на все село була і красива і розумна і багата, звичайна, та ще ж к тому тиха і смирна і усякому покірна.

На вулицю і не кажи, щоб коли з подругами пішла. Тільки було наша Маруся у ряди-годи збереться до подруженьки на весілля у дружечки.

Отак раз, на клечальній неділі, була Маруся у своєї подруги у дружках на весіллі і сиділа за столом. Протів дружечок звичайно сиділи бояри. Старшим боярином був з города парубок, свитник Василь. Хлопець гарний, русявий, чисто підголений, чуб чепурний, уси козацькі, очі веселенькі як зірочки, на виду рум'яний, моторний, звичайний; жупан на ньому синій і китаєва юпка, поясом з аглицької каламайки підперезаний, у тяжинових штаних, чоботи добрі шкапові, з підкова-

ми. Як пришивали боярам до шапок квітки, то усі клали по шагу, хто-хто два, та й лакей з панського двору, той п'ять шагів положив, що усі здивувались: а Василь усе вижидав, та усе у кишені довбавсь, а далі витяг капшучок, а там таки де що бряжчало, засунув пальці, достав, та й положив на викуп шапки за квітку цілісінький гривенник!... Як брязнув, так усі, хто був на весіллі, так і вжахнулись, а дружки аж і співати перестали. А він собі і дарма: потряс патлами та за ложку, і став локшину доїдати, буцім тільки копійку дав.

От сидючи за столом, як вже поприймали страву, давай тоді Василь дівчат розглядать, що були у дружках. Зирк! і вздрів Марусю, а вона аж у третіх сиділа, бо старшою дружкою, скільки було її де ні просять, ніколи не хоче:

— Нехай, — каже — другі сідають, а мені і тут добре.

Став наш Василь сам не свій і, як там кажуть, як опарений. То був шутливий, жартівливий на вигадки, на прикладки поперед усіх, тільки його чути, від нього весь регіт іде; тепер же тобі хоч би пів слова промовив: голову посупив, руки поклав під стіл і ні до кого ні чичирк, усе тільки погляне на Марусю, тяжко здихне і пустить очі під лоб.

Познімали страву і поставили горіхи на стіл. Дружечки зараз кинулись з боярами цятаться, щечечуть, регочуться, вигадують дещо проміж весільних пісеньок; а наш Василь сидить мов у лісу, сам собі один, ні до кого не заговорить і нікуди не гляне, тільки на Марусю, тільки вона йому і бачиться, тільки об ній і дума, неначе увесь світ пропав, а тільки він з Марусею і зостався; ні до чого і ні до кого нема йому ніякого діла.

Що ж Маруся? І вона, сердешна, щось змінилась: то була, як і завсіди,

невесела, а тут вже притьмом хоч до дому іти. Чогось то їй стало млосно і нудно, і як подивиться на Василя, так так їй його жаль стане! А чого, і сама не зна. Хиба тим, що й він сидить такий невеселий. А ще найпуще, як один на одного разом зглянуть, так Марусю мов лихорадка так із-за плечей і візьме і все б вона плакала, а Василь — мов у самій душній хаті, неначе його хто трьома кожухами вкрив і гарячим збитнем напова. От мерщій і відвернуться один від другого, і бачиться і не дивляються; то і гляди: Василь тільки рукою поведе або головою мотне, то вже Маруся і почервоніла, і вп'ять і ззирнуться між собою.

Думає сердешна Маруся, що мабуть се з очей їй стало, та й каже собі: „Піду лишень до дому”. Так думка така нападе: „Он той, боярин, що у синім жупані, чи він недуж, чи що? То як піду, то щоб він ще гірш не занедужав, і ніхто йому не допоможе; бач, як жаліб-

но дивиться на мене і буцім то й просить: будь ласкава, Марусю, не втікай відсіля! Добре, добре, зостанусь!”

А Василь собі нудить світом і не зна, на яку ступити. Розчумав трохи, що бояри цятаються, та й дума: „Ке лишень, поцятаюсь я он з тою дівчиною, що сидить смутна, невесела”. Тільки, сердека, протягнув руку, так неначе йому хто й шепнув: „Не займай її, ще розсердиться: бач, яка вона одягнена та пишна! Се мабуть міщанка: вона з тобою і говорити не захоче”. Поблідніє наш Василь, та вп'ять і похмуриться. Далі збіравсь, збіравсь, та як дружечки дужче почали співати, а весільний батько з матір'ю частіш стали горілочкою поштувати і піднявсь гомін по хаті, він таки хватив у жменю горіхів, та до Марусі:

— Чи чіт, чи лишка?

Та як се промовив, так аж трохи не впав із ослона на спину; голова йому

закрутилась, в очах потемніло і не стя-
мивсь овсі.

Та й Марусі ж добре було! Як за-
говорив до неї Василь, так вона так
злякалась, як тоді, як мати на неї
розсердилась: а се тільки одним один
раз і було на її віку, як принісши вона
від річки плаття, загубила материну
хустку, що ще від її покійної матери,
так за те то на неї мати сердилась бу-
ло, і хоч не довго, та вона, крий Боже,
як було злякалась. Отже тепер, так їй
було прийшло: як-би можно, скрізь
землю б провалилась або забігла куди,
щоб і не дивитись на сього боярина.
Та й що йому казати? „Як скажу »не
чіт«, то він подума, що я чванна і не
хочу більш з ним цятатись, а він і так
чи смутний, чи сердитий, а тільки жал-
ко на нього дивитись. Скажу »чіт«.
Що ж? Як стала силуватись, щоб про-
мовить слово, так ні жодною мірою не
може сказати: губи злиплись, язик мов
дерев'яний, а дух так і захватило. Ди-

виться, що й Василь з неї очей не спустить і горіхи у жмені держить і жде, що вона йому скаже; от їй його жалко стало, на велику силу та тихесенько, так що ніхто й не чув, промовила »чіт!« та зирнула з ним. І сама вже не стямилась, як узяла з Василевої жмені горіхи, та як схаменулась, як засоремилась... крий Мати Божа! Аж ось на щастя їх крикнув дружко:

— Старости, пани підстарости! Благословіте молодих вивести із хати на двір погуляти.

Тут і усі рушили із-за стола та, хто куди попав, мерщій на двір дивитися, як будуть танцювати. От і Марусі і Василеві неначе світ піднявсь, полегшало на душі, вийшли й вони з хати:

Троїста музика гра, що є духу: риплять скрипки, брязчать цимбали, а замість баса сам скрипник скрізь зуби гуде та прицмокує. От і розколихались наші дівчата: вийшла пара, а там друга, пішли у дрібушки. Ніжками ту-

потять, підківками бряжчать, побравшись за рученьки виворочуються, то вп'ять розійдуться, то як утінки плавно пливуть, тільки головками повожують; то вп'ять у дрібушки...

Не пішла ж Маруся до танців, а сіла собі сумуючи на приспі біля хати та ті горішки, що узяла у Василя, усе у жмені перемина, та назирцем за Василем погляда. Що ж у неї на душі, того й сама не розбере. То часом стане їй весело, так що зараз бігла б до матери та й прйголубилась би до неї, то вп'ять засумує і слізоньки хусточкою обітре, і бажа батенька; щоб розвів її тугу; то всміхнеться, то засоромиться.

Почервоніла, як калина, закрилась рученьками і голову похилила.

Отто й прийшла до неї Олена Кубраківна, перетанцювавши, та й сіла біля неї віддихати.

— Чого ти, Марусю, так сидиш? Чи плачеш, чи що?

— Ні, не плачу, — каже Маруся, — і говорити б то, і замішалась, що їй не знає, що їй казати. — Отсе їм, — каже, — мочені кислиці, та було подавались. А ти, чого ти так засапалась?

— Та перетанцювалась собі на лихо, — каже Олена. — Як попав мене он той боярин, так усе крутив, крутив, поворочував мене, поворочував, а тут ще на лихо музика не перестає.

— А який же боярин, чи не старший?

— І, вже старший, — забормотала Олена: — сидить собі як понура, ні на кого і не дивиться, і дівчат ні ко-торої не займе.

— А може він і не вміє? — спитала Маруся, а сама закрилась рукою, щоб не бачила Олена, як вона від сього соромиться.

— Хто? Василь не вміє? — аж скрикнула Олена.

— Та я не знаю, чи він Василь, чи він хто, і чи він вміє танцювати чи не вміє; та й його зовсім не знаю.

Сказавши сеє, Маруся і схаменулась, щоб не замовчала Олена про нього розказувати; бо їй кріпко хотілось знати, хто він і відкіля, і тільки що хотіла випитувати, аж тут Олену розносило з своїм боярином.

Довго слухала Маруся і не знала, як Олену і спинити, бо та радесенька була хоч до вчора товкти про свого боярина. Далі, буцімто не второпала, про кого вона розказує, та й каже:

— От не видала Василя і відкіля він тут узявсь? і з якої слободи забрів сюди?

— Але! мабуть чи не з слободи! Він з города, він свитник, коли чула. Та що вже за завзятий! Вже де появиться, то усі дівчата около нього. І танцювати і жартувати, не узяв його біс. Та й красивий же! Бач, як вихляється, за тин держачись! Спи на

так і гнеться, неначе молодий ясенок, а з виду як намальований: очі йому як зірочки, а патли так і мотаються: бач, по купецькому...

— Мабуть ти його любиш, так тим і хвалиш, — ледве промовила Маруся, ховаючи очі у рукав, а сама як на вогні горіла від Олениних розказів.

— Потурай, що люблю! Пожалуй би любила, так він на таких і не подивиться. Кажуть, що його хазяїн та хоче його у прийоми узяти, а дочка красива та й красива і дуже багата. Він і сам ма копійчину; адже ти бачила, що й за шапку та викинув аж гривеника; оттак і усюди він робить. Вже як би не було.

Тут підбіг Денис, та й потяг Олену до танцю за рукав.

Зосталася Маруся сама. Узяла її думки та гадки; а як згадала, що Олена казала, що його хазяїн та бере його у прийоми і що віддає дочку і кра-

сиву і багату, та й зажурилась! Схилила голову і на білу ручку, а слізоньки з очиць так і капають! От обтерла їх хусточкою, закрилася рученькою, та й дума: „Ох, лихо мені тяжке! Лучше б я його не бачила!... Як то мені його заїувати!... Тим то городянські дівчата... у них і парубки свої, не такі як у нас, що ні на що і дивитись... Піду швидше до дому (а сама ні з місця), стану поратись, робити, то може й забуду... так то й забуду! Ох, доленько моя лихая! Тепер сих горішків ніде не подіваю, так при собі і носитиму, більш ні на що, тільки на пам'ять. Хоч би на сміх вони мені сказали...” (та сеє думавши, потрясла у жмені горішки, та голосно й промовила): „Чи він мене любить? Чіт, чи лишка?”

— Чіт! і любить тебе від щирого серця! — обізвавсь Василь, що вже давно стояв біля неї і дививсь на її смуту, та не знав, як зайняти.

— Ох, мені лишенько! — скрикнула Маруся і стрепенулась як тая рибонька, ускочивши ув ятір. — Хто такий? Про кого ви говорите? — пита й сама не зна, для чого і об чім.

— Той тебе любить... про кого... ти думала... — казав Василь, задихаючись від несмілості і з ляку, як почув, що вона ма когось на думці.

— Та я... ні про кого не думала... я так... — сказала бідна дівка, та й злякалась гріха, що з роду уперше збрехала; а опісля й каже: — Хто б то мене й полюбив?...

— Марусю, Марусю! — каже Василь, тяжко від серця здихнувши; та й вп'ять насилу дух перевів і каже:— Я знаю такого...

— Марусю, Марусю! а ходи ке сюди! — так кликнула її та ж Олена.

Маруся ні жива ні мертва! Злякалась того, що Василь став з нею говорити, та ще так голосно; а тут ще

й то, що Олена бачить, що вона з чужим парубком розговорює, а опісля і сміятиметься їй; а що найбільш те їй було страшно і жалко і ніби досадно, що Василь каже про когось другого, що її любить, а їй би хотілось, щоб він їй сказав, що він сам її любить. От як злякалась, скочила з місця, та й не може і ступити, а Олена знай їй кличе: „Та йди сюди, ось ось-де я”. А Василь теж став як укопаний і не знає більш, що й казати. От і стоять вони обоє сердешні і не знають, на яку ступити і чи іти їм куди, чи що робити?

Вже сама Олена прийшла до Марусі і питається, чи вона тутечки довго буде?

— Ні, — каже Маруся, — уже мені пора і до дому. Нічого більш тут дожидатись. Та сеє кажучи, так важко здохнула, що крий Мати Божа!

— І отсе йду до дому, каже їй Олена; мати прислала за мною. Чи знаєш,

що? Ходім завтра укупі на місто; мати казала дещо купувати, так ходім зо мною, ти таки усе лучше знаєш.

— Добре, ходім. Моя матуся щось не здужа, та що нам треба, я їй куплю; заходь тільки за мною, — сказала їй Маруся.

— Зайду, зайду. Жди мене до схід сонця. Ходім же тепер укупі до дому, та в перекупки купим кисличок.

От подруженьки, побравшись за руки, і пішли собі.

Зоставсь Василь, і стоїть сам не свій. По його думці, він, бачиться, закинув Марусі на догад, що се він її любить, і дума: „Коли б вона не мала кого на приметі та щоб його хоч трохи любила, то більш би йому нічого і не треба, не хотів би ні грошей, ні панства. Так бо почервоніла, як я їй став закидати, що її полюбив, і очиці опустила у землю, а рученятами усе хусточку крутила, вже вірно з серця; а як пішла за Оленою, то не тільки йому

і слівця не сказала, та й не глянула на нього”.

Сумувавши пішов він назирцем за Марусею і бачив, що вона аж поки ввійшла у другу вулицю, то аж тричі оглянулась. — а чого? Хто її зна!

Смутна прийшла до дому наша Маруся, та тільки не об тім. Вона думала, що Василь її не любить, а коли б любив, то зараз прямо й сказав би, а то про когось другого казав, а об собі ні пів слова. Та й Олена ж казала, що хазяїн бере його у приїми, так се вже певно, що він любить хазяйську дочку. Та як її і не любить? Вона собі горюдянка, міщанка, та, кажуть, хороша та й хороша! Ось так думала Маруся, прийшовши до дому і сівши у хаті на лаві.

Дивилася стара Настя, мати її, лежучи на полу, та стогнучи від недуги, що дочка її сидить смутна і невесела, і нічого про весілля і не розказує, і за

діло не приймається; дивилася довго, а далі стала питати:

— Чого ти, доню, така невесела, мов у воду опущена? чи не занедужала, нехай Бог боронить? Гляди лиш, як ще й ти звалишся, що батько з нами буде робити! Кажі бо: що в тебе болить?

— Нічого, мамо! — каже Маруся.

Сяк-так віддавши вечерю, Маруся пішла до коров, а Настя стала журитися і каже Наумові:

— Ох мені лишенько тяжке! Що ж отсе з Марусею діється? Каже — зовсім здорова, а за що ні приймається, що ні почне робити, усе не до ладу, усе не так, як треба. Та чогось собі чи журиться, чи що? Нехай Бог боронить, чи не з очей їй сталось?

— У вас, у жінок, усе з очей, — заворчав Наум: чи дитина змерзла на холоді, чи дитині душно в хаті, ви кажете: з очей; голодна, їсти просить, — з очей; наївшись, не хоче — і то з очей;

чи засміялась, чи зажурилась, чи сіла, чи встала, — усе з очей, усе про все у вас очі. А що очі можуть зробити? Нічого: дивляться собі на світ Божий, та й годі. Рукою чоловікові біду зробиш, а язиком ще й гіршу, а очі нічому непривинні. Помолись, Насте, хоч лежачи, Богу, коли не здужаєш підвестись; і я таки помолюсь, то й гляди, що Маруся наша завтра зовсім здорова буде. Мовчи ж, он — вона іде.

Маруся, зовсім упоравшись і поприбіравши, розпитувала матір, чого треба на місті купити, і узяла у батька скільки треба грошей, послалась на лаві, помолилась Богу і зверх усього вдарила три поклони, щоб вже більш не думати про Василя. Її так батько вчив: „Коли, каже, тобі чого треба, або журба тебе візьме, зараз до Бога. Вдар три поклони і проси, об чому тобі нужда, і жди певно від Нього милости. Він наш отець, Він зна, що кому і у якое врем'я послать”.

От з такою думкою лягла Маруся. Так що ж? І сон її не бере. Те й діло, що дума... Та не об Василеві, де то вже! Вона його і знати не хоче... Та й нащо їй він. Він досі вже посватаний; адже і хусточка у нього, що з кишені виймав, то не хлоп'яча, а притьмом дівоча, і вже вірно вона йому подарувала... Та він же невеселий на весіллі був... отто мабуте скучав за своєю голубкою... Та ще щоб я об ньому думала? Як би не так! Він собі і сидів, не наче один у лісі, ні на кого і не дививсь... Нащо було розпитувати Олену про нього! Та дарма; я вже зовсім про нього і не думаю... Та й він же про мене тож. Може він думав, що... теєто... Я б то... Що каже: я знаю такого, що тебе любить, а йому б то вже не можна, що вже він посватаний... Бог з тобою! Нехай тобі Бог помага! І оженися, і любися... Та чого ж я усе плачу?... Оттого і туга така, що за чим я на те весілля ходила... Тепер засну

еже... Завтра чим світ устану, піду на торг, та й розб'ю свою тугу. Коли ж з ним зострінусь на місті, то буцім його і не знаю, і не буду на нього і дивитись. А вже він, вірию, з нею ходитиме по базарю, та де що купуватимуть... Бо мабуть і весілля швидко буде... То-то вже він буде рад, як ожениється!... А вона?... Чого ж я заливаюсь слізюньками?... Ох, бідонько моя!... Ох, горечко моє! Чого таки я на те весілля ходила?...

Отак то бідна Маруся хоч би тобі на часиночку очицями звела; плакала та журилась цілісеньку ніч.

Ось вийшов і Василь із садка. Він добре чув, що Маруся з Оленою змовились укупі іти на місто, так він і не пішов вже до дому у город, а у тім же селі, від города верстов з чотирі, скитався усю ніч, і як стало світати, то він вже і беріг їх. Визиравши із садочка побачив, що дві дівчини геть-геть від-

стали від прочого народу, тихенько ідуть собі і розговорюють; він зараз відгадав, що хто то іде, бо серце у нього тьохнуло і подало звістку. Отто він і пішов, буцім то у город, тихою ступою, похиливши голову, мов задумався; а у самого аж жижки трусяться і дух йому захватує від радощів, що ще побачить Марусю і поговорить з нею.

От як почув Василь, що дівчата вже за ним гомонять, озирнувся до них, зняв шапочку, поклонивсь і каже:

— Добрий-день, дівчата. Боже вам помагай!

— Спасибі!... Нехай і вам Бог помага! — сказали йому ув один голос дівчата.

От їм і каже Василь:

— Чи не бігла против вас яка собака?

— Цур їй, пек від нас! — каже Олена: — ми її не бачили: хиба де біга?

— Ось тутечка тільки перед вами

кидалась на людей, — казав Василь:— то проженуть її, а вона відтіля забіжить, та й не знаєш, відкіля її і стерегтись. Та така сердита, на всіх так і кидається. Так я отсе виломив собі коляку, та їду і озираюсь.

— Ох лишечко! Я її боюсь. Вернімось, Марусю! — каже Олена.

— Не бійтесь, дівчатка; адже ви у город і я у город, то я з вами буду іти, а коли набіжить, то вас обороню.

— От за се спасибі! Тепер нам, Марусю, не страшно, — сказала Олена, а сама радісінька була, що з парубком буде іти усю дорогу. Оттак і пішли собі укупці.

Зовсім же то наш Василь збрехав, що будьто там бігла яка б то собака. Се він знарошне їх налякав, щоб вони припросили його проводити їх і щоб не церемонилися з ним іти.

Ось як ідуть, і Василь їх попереджа, — звісно вже, молодецька походка против дівчачої — та й піджида їх;

от Маруся збиралася як би то з ним заговорити, а далі й каже:

— Бачите, як ми тихенько ідемо і ви нас піджидаєте. Може ми вам боронимо?

— А чим? — каже Василь.

— Тим, що може вам... пильно треба у городі бути? Може вас хазя... хазяїн жде? — Се б то на догад буряків, щоб випитати його, чи не скаже чого про хазяйську дочку.

— І вже мені тепер город! Забув про його і думати, — сказав Василь, а далі тяжко здихнувши, і каже: — Одно в мене на думці, коли б то Бог поміг! Тільки за тим і піду до хазяїна, щоб...

— А чому учора на весіллі не танцювали? — перебила йому Олена, та й почала з ним пащукувати. Він їй слово не хотячи скаже, чи не скаже, а вона йому десять; та так і стриже, так і стриже, та вигадує, та докладає,

та придирається, що вже Василь ніяким побитом і не відчепиться від неї.

А сердешна ж то Маруся зачепила було Василя, тепер і сама не рада.

От прийшли у город, походили по базарю; Олена зараз скупила усе, що треба їй було, а Маруся тільки ходить за нею та світом нудить і усе нападається на Олену, що притьмом пора до дому. А Василь усе з ними ходить, та — як той міхоноша у колядці — носить Марусин кошик, та склада, що Олена купує. Далі осміливсь якийсь спитати Марусю:

— А ти, Марусю, чем нічого не купуєш?

— Та мені небагацько... Де чого й купувати, — каже Маруся, та й відвернулась від нього, щоб і не дивитись на чужого жениха: — тільки й треба купити матері... кресало на люльку... а батькові... ниток красних... на мережки до хусток... Та яловичину... на Пेटівку...

Отак наворачкала наша Маруся, що трохи й сам Василь їй у вічі не насміявсь; ще то добре, що не чула сього Олена, торгуючи у перекупки шпильки. Василь тільки собі тихесенько усміхнувся, бо догадався, що щось не так воно є, та й узявсь, що треба було Марусі, купити. Покупивши і пскладавши у кошик усе до купи, каже:

— Вже ж як хочете, дівчата а я вас опроводжу аж до дому, щоб оборонити вас від собаки; тай мені таки у вашім селі є до чоловіка діло.

Оп'ять таки Василь збрехав: не було йому ніякого діла ні до якого чоловіка.

От і пішли вони собі вп'ять укупці з города. Тільки що вийшли з улиць на степок, от Олена як крикне:

— Ох я дурна та бежевільна! Забула зайти до шевця по батькові чоботи. Що тут мені на світі робити?

Потолковавшись, порадились, щоб Олена сама вернулась у город за чобо-

тами, затим що недалеко і у вулицях не страшно, а Василь щоб зостався біля Марусі і щоб тутже дожидали Олени, а вона мусіла швиденько вернутись.

От як зосталися у двох Василь з Марусею та й посідали на горбику, зараз Василь їй і каже.

— Марусю! Хоч ти розсердишся на мене, хоч проженеш від себе, хоч не звелиш ніколи на очі попадатись, а я таки тобі тепер договорю, що учора хотів сказати...

— Що там таке? — спиталася Маруся, а сама злякалася так, що не можна їй розказати, а сама не зна чого.

— Марусю! Чи я ж один був би такий на світі, щоб, побачивши тебе, не полюбив щиро? Люблю тебе, Марусенько, усім серцем моїм, люблю тебе більш усього на світі! Не сердься на мене, не відворочуйся, не затуляй очиць твоїх білою рученькою; дай її

мені сюди, нехай пригорну її до свого серденька, та тоді хоч і вмру, коли тобі невгодна щирая моя любов!... Що ж ти мовчиш? Чом не глянеш на мене?... Промов до мене хоч півсловечка; скажи, що ти не сердишся за мою любов. Роззнавай мене, розпитуй про мене, може таки про мене що-небудь і добре почувеш.

Тільки що став так Василь говорити, то Маруся і не стямилась: серденько в неї так і б'ється, а сама як у лихоманці, так і труситься, боїться, і сама не зна чого; коли б земля розступилася, так би вона і кинулась туди, та й... Василя потягнула б за собою; коли б їй крила, полетіла б на край світа... та не сама, а усе б таки з Василем. Що б їй робити? Земля не розступається, крил у неї нема, ноги неначе не її. Одну руку вхватив Василь та й держить біля свого серця, а воно так же колотиться як і в неї, очицями зовсім світа не бачить, а ще таки другою рукою закри-

ла їх, та й питається Василя так тихесенько, що й сама гаразд не чула:

— Адже ж ти просватаний?...

— Ні, Марусю, ні на кому я не сватаний і ні об одній дівчині до сієї пори думав. Побачивши тебе учора, світ мені повернувся; без тебе не хочу жити, та бачу й сам, що не можна мені без тебе й дихати. Та й де я найду краще тебе?

— А хазяйська дочка? Адже він тебе бере у прийоми? — сказала Маруся, вже трошки сміліш, бо на серці їй не так вже важко стало.

— Не тільки хазяйська дочка, та хоч би королівна, хоч княгиня, та хоч би і сама охвицерівна, не подивлюсь ні на кого, усіх презрю для тебе. Одна моя втіха, одно моє щастя, коли ти мене будеш хоч трошечки любити!... Розпитай про мене; цілий год ждати-му, тільки...

— Е, год!... Так довго бо...

— Скільки хоч, що хоч роби зі

мною, тільки не проганяй від себе, не сердься...

— Та я і не серджусь...

— Чого ж ти закриваєшся, чого відвертаєшся від мене? Може любиш когось другого? Кажи, не соромся; нехай я се сам почую від тебе, та й піду світ за очима!

— Ні бо... Я другого не люблю...

— Так глянь же на мене, не закривайся!

— Але! ще б і не закриватись... Мені бо стидно...

— Чого ж тобі стидно? Скажи! Тут нема нічого, що я кажу...

— А тож і не стидно сказати... що я тебе... люблю? Ні за-що у світі не скажу... — та сеє сказавши, як заплаче гірко і стала його прохати: — Василечку, голубчику, соколику мій! Не випитуй же в мене, чи люблю я тебе; я сього тобі зроду не скажу, щоб ти не посміявся надо мною... Я й сама не знаю, що зо мною сталося; я ще ні-

кого не любила, нікого не хотіла любити, цуралася парубків, а як побачила тебе, світ мені не змилився, усім я нудила, усюди я скучала: а як сказали, що ти просватаний, так я й сама не знала, що й робити...

— Марусенько моя, лебідочко, зірочко моя, рибочко, перепілочко! — приговорював Василь, обнімаючи свою Марусю. — Я ж землі під собою не чую... Я мов у раю! Чи не сплю лишень я?... Так се правда, що ти любиш мене, Марусенько? Скажи мені, правда?

— Не скажу, Василечку, їй Богу, не скажу!

— Чом же не хочеш завірити об моїм щасті?

— Стидно бо!

— Марусю! Отже поцілую, коли не скажеш.

— Та хоч десять раз цілуй, аби не я тебе, а усе таки не скажу...

— Отак же!... отак... отак же!... — приговорював Василь, цілуючи її раз по п'ять не віддихаючи, та вп'ять знову за те ж, та аж вже не зміг і слова промовити... А Маруся лежить у нього на руках і сама себе не тямить. Так їй хороше було! Хоче щось сказати, і слова не промовить; хоче від нього вирватися, так неначе прикована до Василевої шиї; хоче зажмуритись, так очі против її волі так і зазирають у Василеві очі, що як угілля на вогні палають; хоче від нього відвернутись, а і сама не зна, як горнеться до нього... А він? Він тільки розгляда її, неначе їсть її очима; забув увесь світ.

Далі схаменулась вона, здихнула тяжко і скрізь слъози сказала:

— Василечку! Що се зо мною сталося? Нічого не тямлю, не знаю сама себе; тільки у мене й на думці, що ти мене любиш, що ти мій... Та більш мені нічого і не треба!... Боюсь тільки, чи нема мені за те гріха?

За що, моя Марусенько? — сказав Василь, пригорнувши її до свого серденька, і поцілував щиро.

— Ох, не цілуй мене, мій сизий голубоньку! Мені усе здається, що гріх нам за се... Боюсь прогнівати Бога!...

— Так я ж тобі, моя Марусенько, тим же Богом божуся, що нема у сьому ніякого гріха. Він повелів бути мужу і жоні; заповідав, щоб вони любили один одного і щоб до смерти не розлучалися. Тепер ми любимося; дасть Бог, словнимо святий закон — тоді не розлучимося на вік наш; а до того часу, як зійдемося, нам можна без гріха і любитися, і голубитися...

Як би не гукнула ще здалека на них Олена, то б, підкравшись тихенько, бачила б усе, як вони поговорюють, поговорюють, та й знова цілуються. Як же почули Олену, так зараз і розрізнилися, неначе і не вони: Василь став, буцім мала дитина, пісочком пересипатись, а Маруся тут же знайшла

черепочки, та давай у креймахи грати, а самі і не ззирнуться між собою.

От пішли усі укупі до дому. Олена подумала: „Що це сталося з нашою Марусею? Ніколи не була вона така весела і говорлива, та ще з парубком, що було їх махається, як не знать чого, а тепер сама заговорює, жартує, вигадує і знай сміється з Василем, а мене буцім і нема з нею. У ранці як ішли, так пари з уст не пустила, а тепер не замовчить ні на часинку. Се щось не даром! Тривай лишень, ти смирна, що нас було заіграшки з парубками кориш, я тобі віддячу...”

Стали доходити до села, от Василь і каже:

— Тепер же прощайте, дівчатка. Мені так весело було з вами; спасибі вам і дуже спасибі за все, за все, за все. Не знаю, коли то з вами побачусь?

А у Марусі аж слізоньки покотились; обтерла швидше хусточкою, щоб

Олена не бачила, та й стала буцім то пісеньку мугикати і неначе підтанцює під неї, а сама пильно дивиться у вічі Василю.

— Нате ж усе, — каже Василь, — ваше добро; вибірайте з кошика; може чи не загубив я чого? А я вже піду своєю дорогою.

От і дівчата стали вибирати. Олена усе забрала і поклала за пазуху, а Маруся, переглядівши, поскладала у кошик, і пішли собі. Тільки що відійшов від них Василь чимало, аж Маруся буцім то схаменулась і згадала, і каже:

— Оттак же! усе позабірала, а синій камінець, що батько звелів купити, а й не взяла у Василя. Побіжу, дожену його!

Ось що вона, догнавши його, казала:

— Я знарошне буцім то забула у тебе синій камінець, щоб тобі нишком сказати: приходь сьогодні на озера, що у нашому бору; я там буду, то ще

поговоримо. Пусти ж, не займай мене, щоб Олена не догадалась. Кé сюди камінець і прощай, мій соколику милий! Приходь же!

Сказавши, та скільки є духу до Олени.

Олена ж усе підглядала, та й дума собі: — „Добре ж до якого часу! Не буде мене тепер зупиняти!”

Прийшла Маруся до дому. Весела, моторна, і говорить, і розказує, і порається за трьох, так що мати, дивлячись на неї, аж повеселішала і їй полегшало. Хотіла була сваритись на дочку, зачим довго проходила, так та ж як узяла коло неї леститись і приговорювати і розважати її, а сама піч топити, зілля кришити, горшки наставляти, так що горить у неї діло.

Не встигла мати оглянутись, вже у Марусі і готов обід; сіла, ручки зложила, і знай матері розказує, як то їй добре було йти на базар холодком, що бачила на місті, як торгувалась, як ку-

пувала, і кого бачила і з ким говорила, і яка проява лучилась, усе, усе, до посліднього раз по п'ять розказувала; тільки про Василя ні чичирк!

Після обід чи прибрала Маруся, чи не прибрала, мерщій вхопила глечичок та й каже:

— Піду ж я, мамо, назбіраю вам суніць; там таких багацько на базарі було, і наші дівчата горшечками так і носять. І вам назбіраю, і може дещо і продам.

Ще мати їй нічого на се і не сказала, а вона вже і за воротами, і прямо поспіша у бір на озера. Хоч і бачить по дорозі суніці, та не збіра, а дума: „Василь мене вже мабуть жде, піду швидше до нього; а як посиджу з ним, та вертатимусь до дому, тоді і ягідок назбіраю”.

Недовго шукала вона свого Василя: тут зараз і є. Як же зійшлись, так дарма що тільки може часів три не бачились, а так неначе десять год рівно.

Обнімаються цілує один одного, розговорюють, розказують; то побравши-ся за рученьки ходять, то вп'ять по-сідають, то вп'ять за те ж. І не зчу-лись, як вже стало вечеріти. І тож бо правда, що коли будеш укупці з тим, кого любиш, то день так швидко про-біжить, як часиночка.

От Маруся перша крикнула:

— Ох, мені лишенько! Чи бач, де вже сонце?

— Так що ж? — питає Василь.

— А те, — каже Маруся: — як я до дому піду?

— Не бійсь нічого, я тебе опрово-джу.

— Не те, щоб я боялась, а те, що ягідок не збирала; а я за ними і про-силась у матери. Що мені тут на світі робити? Розкажу матері, що заговори-лась з тобою, та й забула.

— Ні, Марусенько, потривай ще матері об мені говорити.

— А чому ж?

— Ще, мов серденько, не урем'я. Треба подождати.

— А як се можна? Матері і батькові треба усе зараз розказувати і ніколи перед ними не брехати. Що ж я тепер скажу, що не набрала сунічок?

— Що хоч, Маню, те й скажи, а тільки не говори про мене; я сам, як прийде пора, я сам скажу.

— Так гріх же брехати і перед ким небудь, а не тільки...

— Потерпи, моя рибочко, хоч через Петрівку; я так наведу, що вони про мене будуть знати і чути щонебудь непогане: тоді пришлю людей, тоді їм усе і розкажеш. То брехня і гріх, як зовсім потаїти, а то ми тільки прежде якого часу їм нічого не скажемо. Чи так, моя паняночко? — спитав, та й поцілував її щиро, від серця.

„Може воно і так” — довго подумавши Маруся, сказала:

— Я вже нічого не знаю, а усе робитиму, що мені скажеш. Тільки вже Василечку, мій козаченьку, як собі хоч, а я вже більш до тебе не вийду ні сюди, ні на вулицю, ні на базар, нікуди.

— А се ж чому? — спитавсь Василь, злякавшись.

— Як собі хоч, а тільки, по моїй думці, се вже гріх, коли чого не можна матері сказати, та теє і робити нишком від неї. Хоч розсердись зовсім, не тільки так насупся як тепер, тільки вже я не вийду, і не дожидай мене, і не шукай мене. Інше діло, як би я посватана була, тоді б і нічого; а то хто-небудь побачить, та про мене ще і слава піде.

Скільки не просив, як то ні молив її Василь, щоб таки виходила сюди хоч через день або через два, так ні за що на світі не захотіла і з тим пішла до дому, не звелівши йому іти за собою. Він пішов понуривши голову, горою до дому, а вона бором.

Прийшовши до дому, тяжко їй було відбредхуватись перед матір'ю, що не принесла ягідок, бо зроду не бредхавши ні в чім, не знала, як викрутитись і що сказати? Сяк-так, затерла, зам'яла діло — і кінці у воду.

Поки поралась та прибірала і була з матір'ю, так їй і весело було з тим більш, що матері стало легше і вже піднялась з постелі; батько тож веселий і ласкавий був до неї, от вона не тільки не журилась, та ще сама собі дякувала, що так з Василем зробила; і ходячи і пораючись усе думала: коли б швидше можна було їм розказати про Василя, то як би гріх з душі.

Як же лягла на постіль, так і не подумала, щоб спати. Зараз прийшов їй на думку Василь. Як то він мабуть журиться, що не скоро з нею побачиться; та як і їй бути? Як не бачившись з Василем неділю, або може, нехай Бог боронить, і дві, як і жити на світі... Се на мене любов напала, а матуся казала,

що любов як сон: ні заїси, ні заспиш, і що робиш не знаєш, мов вві сні. Борони, Мати Божа, щоб я гіршого чого не зробила! Так, як не буду з ним бачитись, то і жартувати ні з ким буде. Добре ж і зробила і сама собі дякую, що не звеліла йому до себе ходити”.

Так собі порадившись, устала, бо вже і розсвіло, і зараз прийнялась по-ратись. Що ж? Тут корову доїть, а сама озирається, чи не йде Василь.

І Василь не лучший був її. Не тільки роботу, покинув хазяїна і город; знай блукає круг села, де жила Маруся. Ходить, ходить, у бір піде, над озерами, де з нею сидів, сяде — нема Марусі, не йде Маруся. По селу вулицями ходить, та не зна, де її хата, не зна, як і батька її зовуть і прозивають. Маруся та й Маруся, більш йому нічого не треба було знати, і він її не питав, за тим що ніколи було: усе їй розказував, як її любить, або слухав, як во-

на розказувала, що як вона його любить.

От вже і пушання пройшло, тиждень Петрівки минається; ходить наш Василь і не зна, що вже йому і робити. Аж ось іде своєю дорогою, бачить: чоловік віз мішки від вітряка, та вісь йому і уломила. Чоловік той хоче, щоб підв'язати як небудь, так шкапа не стоїть; і той чоловік мучиться з нею, а друге й те, що й воза не підніме, бо вже собі старенький був.

От Василь, парень-друзяка, побачивши сеє, підійшов до нього, поздоровкався і каже:

— Ке лишень, дядьку, я тобі поможу, а то не з своєю силою справитись з мішками і з шкапами.

Чоловік той подякував і попросив допомогти. Василь як прийнявся, разом справили віз, і сяк-так, на трьох колесах, можна було доїхати. Чоловік ще більше дякував Василеві і просив, коли по дорозі, проводити його до двора,

щоб часом не порозв'язувалася, тоді він вп'ять не здужа справити, а вже вечоріло.

Василь пішов за ним помалу і нічого не розпитував, бо йому до всього було байдуже, тільки знай об Марусі й думав. От іде та іде за возом, бачить: чоловік у тім селі, де Маруся живе, та повернув у вулицю; Василь зрадувався: „От, дума, тут пробуду, то може що небудь прочую про Марусю, як то вона, моя галочка, поживає”.

Аж от заїжджає чоловік на двір. Василь зирк! біжить його Маруся на зустріч до чоловіка і кричить:

— Де се ви, тату, були? Ми вже вас... Та й заговкла, як уздріла свого лебедика, та з радощів уже не зна, що й робити! Вернулась у хату, та аж труситься і не зна, що й казати.

Наум (се то він і був), поносивши мішки у комору, розпрягши кобилу і упоравши усе з Василем, ввійшли у хату, посідали, поговорили. Василь

вже не мовчав, то про се то про те розпитував; про себе розказував, як живе, де служить; звичайний був проти Насті, а на Марусю, що тут микалась то в кімнату то в хату, то з хати у сіни то з сіней вп'ять у хату, і не дививсь зовсім і буцім то й не він. І вона собі дарма, неначе його зроду вперше бачить.

Посидівши Василь і наговорившись, став збіратись до дому. Наум і каже:

— Приходь, Василю, коли хоч, до нас завтра обідати, неділенька свята, іще наговоримось.

Василь сказав, що прийде, поклонивсь і пішов з хати, а Наум і кликнув:

— А де ти, Марусю? Проведи Василя від собак за ворота.

Марусі на руку ковінька: мерщій з хати, і ще Василь не вийшов із сіней, вона вже і біля нього і зчепилась рученьками. Вона йому і каже:

— Василечку! Як би ще тебе не побачила хоч день, то б і вмерла.

— Завтра, Марусю, і я тобі розкажу, як я страждав без тебе. Тепер, здай милость, прислухайся, що старі про мене казатимуть: чи будуть хвалити, чи корити? Та й розкажеш мені, щоб я знав, як наше діло начинати.

— А ось що я зроблю, Василечку: коли мої старі будуть тебе хвалити, то я пов'яжу на голову червону скиндячку і коси покладу; коли ж, не дай Боже, що ні, то пов'яжу чорну стрічку, без кіс. Ти тільки прийдеш, так на мене дивись, то й знатимеш. Прощай же, мій лебедику, до завтраго.

Увесь вечір Маруся, хоч ложки, миски перемивала, мисники змивала, піч мазала, милася, та все так тихенько робила, що її не чути було вовсі; боялась бо вона, щоб через свій шелест не пропустити якого слова, що батько і мати казатимуть про Василя; а ті

знай його хвалять. Настя те й діло розказує, який він звичайний, який собі красивий, а Наум хвалить, який то він розумний, неначе письменний:

— Я, — каже, — знаю його ввесь рід; рід чесний, дядьки заможненькі, хоч він собі сирота; бравий козак, нічого казати.

Маруся не пропустила ні жодного словечка і ще з вечора наготовила червону скиндячку, щоб завтра на голову положити, і з веселістю і з радістю лягла спати.

Уранці вирядились що найкраще: поплела коси у самі маленькі дрібушки і вінком на голову поклала, пов'язала, які були лучші скиндячки, а зверх усіх положила червону і квіточками завітчалась. Чи шатнулась там чи як, а вже і обідати у неї поспіло: борщик з живою рибкою (бігала сама з вечора до сусіда рибалки, та й випрохала), каша пшоняна до олії, солоня тараня з пшеничними галу-

шечками, та вареники з сім'яною макухою. Усправшись, ще з батьком до церкви сходила.

Тільки що вернулась з церкви, Маруся зирк у вікно, аж Василь вже і іде; зараз вибігла, буцім боронити його від собаки, а більш за тим, щоб подививсь, що на ній червона скиндячка. От вибігла, та мерщій і кричить:

— Не бійсь, не бійсь — а рукою поводить по лобові, неначе каже: „Не бійсь, ось бач, що червона скиндячка!”

Пообідали гарненько і наговорились.

Після обід Наум заснув, а далі і Настя схилилась, та й собі заснула. А молоді, знай, собі голубляться, та милуються. Далі, як старі проснулися, та й сиділи то в хаті, то під коморою у холодку, аж поки зовсім у вечорі Василь пішов до дому.

Унадився ж наш Василь до старого Наума що божий день, і так вони вже

до нього привикли, що коли який день хоч трохи забариться, то вже вони і скучують, і той і та кажуть: „Нема ж нашого Василя! Не йде обідати”. Бо усякий раз вони його зоставляли у себе обідати. Маруся себе не тямляла від радощів. Василь прийде, то вона вже найде місечко, де з ним обо всім тихенько переговорить і намілюється; а коли і без нього, то тільки й чує, що старі його вихваляють.

От дождались і Петра, розговілись.

На самого полу-Петра, так вже перед вечором, вбіга Настя в хату, аж задихавшись, та й кричить:

— Науме, Науме! Либонь старости ідуть.

— До кого?

— Та до нас, до нас; от вже у двері. Сідай швидше на лаву! А ти, Марусю, біжи хутко у кімнату, та вбірайся.

Маруся, як тільки почула про старостів, то що було у руках, усе попустила і не стямиться, що й робити,

тільки дивіться на матір, а очиці як жар так і горять; а сама була рум'яна, а то почервоніла як калина. От мати мерщій пхнула її у кімнату, і стала її убірати у нову плахту і усе, що треба, по дівчачи.

Затим ось стукнуло під двер'ю палицею тричі. Наум хутко достав нову свиту, новий пояс, одягається, підперізується, а сам труситься, неначе з переляку, і каже собі нищечком:

— Господи милосердний! Дай моїй дочечці доброго чоловіка; не за мої гріхи, а за її добрість пошли їй щастя.

От вже стукнули і вдруге, теж тричі палицею.

Наум, одягшись зовсім, змінив із скатерти, що на столі, і посунувши хліб, що завжди лежить на столі, к покутю (а затим Настя засвітила свічечку перед богами), сів на лавку в кінці стола і дожидається.

Аж ось стукнули під дверми і втретє, теж тричі.

Тоді Наум перехрестився і каже до них:

— Коли добрі люди, та з добрим словом, то просимо до господи. Насте! іди ж сідай і ти.

От Настя, затим упоравши Марусю, вийшла і перехрестившись тричі, сіла біля Наума.

За Наумовим словом ввійшли в хату двоє старостів, люди хороші, міщани, у синіх жупанах, аглицької каламайки поясами попідперізувані, з паличками, і у старшого старости хліб святий у руках. За ними ввійшов Василь... Крий Матір Божа! Ні живий, на мертвий: білий як стіна.

Пришедши у хату, старости помолились Богу святому, і поклонились хазяїну і хазяйці.

Зараз Наум (хоч і знав їх дуже добре, а тільки для закону) пита:

— Що ви за люди і відкіля, і за чим вас Бог приніс?

Старший староста і каже:

— Пржеде усього подозвольте вам поклонитись і добрим словом прислужитись. Не позгнущайтесь вислухать нась і коли буде теє, то ми і онеє; коли ж наше слово буде не в лад, то ми і підемо назад. А що ми люди чеснії і без худої науки, то от вам хліб святий у руки.

Наум, узявши хліб, поцілував, і положивши на стіл край свого хліба, каже:

— Хліб святий приймаємо, а вас послухаємо. Сідайте, люди добрі! До чого ще дійдеться, а ви своїх ніг не турбуйте, може й так здалека ішли. А з якого царства, з якого государства?

Старший староста і каже:

— Ми е люди німецькїї, а йдемо з землі турецької. Ми собі ловці, удалїї молодці. Раз дома, у нашій землі,

випала пороша. Я і кажу товаришу: „Чого нам дивитись на таку шквирю, ходім іскать усякого звірю!” — і пішли. Іздили, слідили, і нічого не получили. Назустріч нам якраз їде на вороному коню отсей князь (а Василь устав, та й кланяється, бо се про нього говорили). От після зустрічі він каже-говорить нам такії речі: „Ей ви ловці, добрі молодці, услужіте мені службу, покажіте дружбу. Ось якраз попалась мені лисиця, або куниця, а трохи чи не красна дівиця. Їсти-пити не желяю, достати її желяю. Поможіте, піймайте; чого душа захоче, усього від мене бажайте. Десять городов вам дам і скирду хліба”. От ловцям-молодцям того і треба. Пішли ми по слідам, по усім городам. Перш слід пішов у Німеччину, а далі у Туреччину; ходимо, шукаємо, а її не піймаємо. Усі царства-государства пройшли, а її не знайшли; от і кажемо князю: „Не тільки звіря в полі, що куниця, пошукаємо деінде,

найдеться і красная дівиця”. Так наш князь затявся, при своїй думці зостався. „Скільки, каже-говорить, по світу ні їздив, у яких царствах-государствах не бував, а такої куниці, ніби красної дівиці, не видав”. От ми усе по сліду ішли, та і в село — як зоветься, не знаємо — прийшли. Тут вп’ять пала пороша; ми ловці молодці давай ходить, давай слідить; сьогодні рано устали і зараз на слід напали. Пішов наш звір, та до вас у двір, і з двора до хати; тепер желаємо його піймати. Певно вже наша куниця — у вас у хаті красна дівиця. Нашому слову кінець, а ви зробіте нашому ділу вінець. Віддайте нашому князю куницю, вашу красную дівицю! Чи віддасте, чи нехай підросте?”

Поки староста се законне слово казав, Маруся у кімнаті усе поклони билла, щоб батько віддав її за Василя, а він, сидючи на лавці, скрізь двері дивиться на неї, та тож то здихне, то

з нею переглянеться. Як же усе староста розказав, і прийшлося батькові одвітне слово казати, вона так і припала до дверей і слуха.

От Наум усе насупившись слухав; помовчав, а далі і каже:

— Не вмю я до прикладу у сім ділі сказати. Спасибі вам за вашу працю. Ідете ви з дальшої дороги, то може б випили по чарці?

Маруся як се почула, та в голос; Настя аж об поли руками вдарила, та й крикнула:

— Ох мені лихо! А чому ж се так?

А Василь так об землю і кинувся, та аж припівзь на вколішках до Наумових ніг, та цілує їх, та гірко плаче і просить:

— Будьте мені батеньком рідненьким! Не гнущайтесь бідним сиротою!... Защо в мене душу віднімаєте?... Не можу без вашої Марусі жити! Буду вам за батрака вічно служити... Буду

усякую вашу волю сповняти... Що хотіть, те й робить зо мною! Дайте сиротиночці ще на світі прожити!...

Тут і Маруся, забувши, що їй гоже і що ні, вибігла тож собі і впала до ніг отцівських і просить і плаче, то кинеться до матері, і руки їх цілує і приговорює:

— Таточку! Голубчику, соколику, лебедику! Матінко- моя ріднесенька! Утінко, перепілочко, голубочко! Не погубляйте свого дитяти, дайте мені бідненькій ще на світі пожити! Не розлучайте мене з моїм Василечком...

Отак і Маруся і Василь один перед одним усе просили своїх старих, та так жалібно, що старости обидва повставали і знай полами сльози утирають. Далі старший староста не витерпів і каже:

— Ох панове-сватове! Не слід мені, бувши у сьому важному чину, лишне слово говорить; моє діло таке: сказав, що закон велить, та й жди одвіту; що

почуєш, з тим назад іди. Сказано дати нам по чарці, так вже тут нічого доброго ждати. Одначе, видючи їх сльози і убивство, якось то моторошно і нам не сказати чого небудь. А що пак, Олексійовичу? Ніде дітись: благослови діток, нехай Маруся нас пов'яже.

Наум тільки покрутив головою, обтер слізку рукавом та й вп'ять понурив голову і мовчить.

Староста каже:

— Може стара мати сее усе вередує?

— О батечки мої! — зараз каже стара Настя: — чи я ж би не хотіла щастя своїому дитяті? Аже вона моя утроба. Та де ж нам лучшого Василя ськати? Він дитина розумна, покірна; усяк би нам позавидував. Так хиба ж я не жона своїому мужу, щоб не мала його слухати? У нас іде по божому та по старосвітськи: він мені закон, а не я йому. А чому він не віддає, я не

знаю; він Василя завжди любив. Кажі бо, Науме, що се ти робиш?

Тут знова приступили і діти плачучи, і стара Настя голосячи, і старости кланяючись, та знай просять Наума.

Мовчав він, мовчав, тільки знай сльози ковта, далі устав, здохнув жалібно, перехристивсь перед Господом милосердним та й каже:

— Чому не віддаю? Бо жаль свого рождження. Не той час: при такому важному ділі, як є сватання, не можна усього говорити. Прийди, Василю, завтра, та сам, без людей, оттут я тобі усе розкажу. Більш нічого і говорити, прощайте! От вам ваш і хліб святий.

Чи хотіли, чи не хотіли старости, узявши хліб назад, пішли з хати з Василем, або так сказати, що повели його, бо він сам не здужав іти.

От сидів Наум, сидів; думав та думав, а далі і обізвався:

— Годі плакати, Марусю! Устань, та слухай, чого я питатиму.

Не той був Наум батько, щоб його мусіла Маруся не послухати. Устала і втерла слізоньки і жде, що він їй скаже.

— Ти, бачу, Василя знала ще вперш, чим я його привів?

— Знала, панотченьку! — і затрусилася як осиковий листочок і опустила свої довгії вії на очі, щоб не бачив батько, як їй стало стидно.

— Як же се було? — спитав він грізно.

Тут Маруся, хоч і запинаючись, а розказала йому усе.

Як розказала перед своїми усю правду, то їй стало їй на душі веселіше, і на серці полегшало; почала знова просити батька, щоб таки віддав за Василя, а що вона хоч вік у дівках сидітиме, а ні за кого не піде, опріч його.

— Говори! — каже Наум: — а знаєш ти, голово, що батько лучше бачить твоє щастя, чим ти? Ти молода, дурна! Лягай же, дівко, спати; завтра

будеш старіша, чим сьогодні, а від того і умніша.

Перехрестив її та й пішов собі від неї.

Ні світ ні зоря, а вже Василь і в Наума. То сяк то так пробули до обід. І варивши обід, і подававши на стіл, Маруся заливалася слізоньками, відгадавши певно, що в останнє бачить свого Василечка. Та правду сказати, так і всі невеселі сиділи, а за обідом до страви ніхто й не приймавсь.

От як позбірали з стола, Наум і каже жінці і дочці:

— Ідїть собі або у кімнату, або під комору на простор шити, а нам тут з Василем не мішайте.

От, як повиходили вони, Наум і каже:

— Василю! сядь лишень біля мене, та слухай не перебиваючи, що я тобі скажу. Не будеш ти їй таким мужем і хазяїном, як хочеш, бо се не від тебе. Коли ж я знаю, що сьому не мож-

но бути, і бачу свою Марусю, що зовсім розум погубила, полюбивши тебе... Вона тепер рада за тобою хоч на край світа, іще то Господь її не зовсім не покинув, а то думаю... крий Мати Божа (аж скрикнув Наум і перехристився). От по сьому то, прошу тебе ласкою, та й приказую, як отець мого дитяти: покинь її, забудь, не ходи до нас і не знай її, хоч би вона тобі де і повстрічалась. Не погубляй її і душі її, та й нас не пхай живих у яму, прошу тебе об сім... — (сказав і гірко заплакав) — дай нам спокійно віку дожити і не доведи нас відвічати за неї на тім світі!

— Та чом же ви, Наум Семенович, думаєте, що я не буду добрим її мужем і хорошим хазяїном?

— Ти ж мені розказував про себе. Ти сирота; у дядьків твоїх по два, по три сина, і ти з ними у одній сказці. Сказка ваша дев'ятидушна, дядькові хлопці малі; а як прийде набор, то

певно тобі лоб забриють, бо ти сирота, за тебе нікому заступитись; і дядьки скажуть: ми тебе поїли, зодягали і до розуму довели, служи за нашу чергу. А що тоді буде з Марусею? — Ні жінка, ні удова; звісно, як салдаток шанують: як саму послідню паплюгу, і ніхто не вірить, щоб була салдатка та й чесна. Та й трохи чи й не так!

Довго Василь думав, похиливши голову, а далі аж повеселів, та й каже:

— А як я найму за себе найомщика?

— Найомщика? — подумав Наум, а далі й каже: — А з чого ж ти наймеш, коли тільки получаєш від хазяїна вісімдесят рублів у год, а батькової копійчини нема?

— Дядьки допоможуть.

— Не потурай на те, Василю; допоможуть, та не тобі, а собі. До чого дійдеться, тобі за тебе лоб забриють, а найомщик опісля піде за дядькових

хлопців. Рад би і я тобі допомогти, так усе не те. Як знатимуть, що в тебе жінка багата, то так тягнутимуть, що тільки держись, і усе до кінця не доведуть, усе зоставлятимуть, щоб було за що вчепитись. Коли б ти сам, своєю копійкою здужав наняти, так би так! Василю! От тобі образ Царя Небесного і його Матері Пречистої і Миколая святого! принеси бумагу, що найомщик нанят за самого тебе і за твої гроші — от тобі зараз обома руками віддам Марусю.

Як ударить Василь, вислухавши усе, руками об груди, як припаде на стіл, як заплаче, а далі сказавши:

— Усьому кінець, — кинувся на шию, обняв Наума кріпко і каже:

— Прощай, мій!... Коли ж тобі хоч трохи жаль бідного Василя, будь ласкав, будь жаліслив: поклич сюди Марусю, нехай я при тобі попрощаюсь з нею.

— Добре, Василю, каже Наум, та

гляди ж: по прощайся! Чи розумієш?

— Усе знаю і усе зроблю, як мені кажете.

От ввійшла Маруся, а за нею і Настя.

Василь, узявши Марусю за руку, і каже:

— Марусенько! Правду, велику правду сказав мені твій батько. Треба нам розлучитись!

— І на віки? — через велику силу спитала Маруся.

— Побачимося... І будеш ти моєю, коли не на сім світі, так на тім! Прощай моя Ма...

І не договорив, як вона зомліла і покотилася йому на руки. Він її пригорнув до серця кріпко, поцілував, віддав її нечувствєнну батькові на руки, поцілував руку йому і Насті... і пішов швидко, не оглядаючись...

Кріпко і довго Маруся за ним журилась. Ледве-ледве, сердешна, з жур-

би не вмерла. Скільки вже батько з матір'ю її не розважали, усе нічого, а тим іще пуще, що не знала вона, за чим і куди Василь її дівався; чи на довго він скрився, чи вернеться, і коли ще то буде? Питалася не раз у батька, — що ж? Не знаю, та й не знаю. Бо й справді він не знав, з якою думкою і куди він скрився.

Що божий день перебере горішки, що ще на весіллі, як побачились уперше, та він їй дав, перебере, перецілує, та вп'ять до серця і положить. Або коли гулящим днем піде у бір на озеро, де з ним раз гуляла, там посидить, поплаче, і з тим і до дому вернеться.

Одробилися у полі, стали від Семена з вечора сидіти, Маруся принялася прясти; а з Покрови удосвіта встає, пряде, шиє, порається, і все журиться, і частенько, як забереться куди-небудь сама собі, то плаче, плаче, так що й Господи! бо об Василеві ні чутки ні вісточки, як у воду впав.

От і Пилипівка; от і Ганнино Зачатіє, зачали парубки засилати старостів до дівчат.

Не одні старости заходили і до старого Дрота сватати Марусю; та що ж?

— Таточку мій ріднесенький!
Я їм, — каже — піднесу по чарці!

Старий було гримне на неї:

— Чи ти дурна та божевільна? Чом ти не йдеш? Люди хороші, чесного роду, парень бойкий; чи тобі поповича, чи купця треба?

— Василя, а коли не Василя, то й нікого! — каже було Маруся.

Здвигне тільки плечами Наум, подума: нехай ще до того году, та замовчить.

От і м'ясниці пройшли і усюди пішла слава, що Дротівна Маруся і горда і пишна, за тутешніх парубків не хоче, а жде собі панича із-за моря. Вона про сюю славу знала, сміялась і каже було:

— Дарма! подожду.

Прийшов і піст, відговілись і — слава тобі Господи! — дождались Воскресення. Маруся у великодну суботу сама учинила паску, положила туди яєчок, імберю, бібків, шапрану, і спеклася паска і висока і жовта, і ще у печі зарум'янилась. Полагодила усе що треба, а на самий Великдень уранці з батраками понесла до церкви на посвячення паску, баранця печеного, поросю, ковбасу, крашанок з десяток, сало і грудку соли, і розіславшись на цвинтарі у ряду з другими хустку, розложила усе гарненько, як її мати навчила, бо Настя після недуги не пішла з двора. Наум же став у церкві божій і молиться.

От як він стоїть і молиться, Служба Божая співається, вийшов наперед церкви читати Апостола... І хто ж? Василь!... Наум дивиться, і сам собі не вірить, чи се він, чи не він? Розглядив хорошененько — аж зовсім він!...

Та він же овсі неписьменний! Як же він буде читати? Може навмання, без книжки; може витвердить на пам'ять? Побачим!

От Василь вже і „Павла чтение” сказав, та й почав... Та що за голос важний! Чистий, голосний підбасок, та понятний!....

Прислухається Наум, Василь співа. Як же почав Херувимську, так таку, що й сам дяк не вмів у лад узяти, а Василь без запинки так усі голоси і покрива, і переводи виводить, сам і кінча, сам вп'ять і почина. Доді вже Наум зовсім положивсь, що Василь став письменним.

Як вийшов пан-отець зо хрести паску свяченую почитовати і народ рушув з церкви, Наум зупинив Василя, та зараз і каже:

— Христос воскрес! — От похри-стосувавшись з ним, як довг велить, і каже йому Наум: — Чи ще ти нас, Василю, не забув?

— Нехай мене Бог забуде, коли...

— Добре ж, добре, сину! Тепер не до того. Приходь до нас розговітись; а хоч і пообідаєш, коли не підеш до дому.

— Ви мені і дім, ви і родителі...

— Добре ж, добре. Приходь же, не забудь; я ждатиму.

Сказавши сеє, Наум поспішав до дому і дорогою собі дума: „Не дуже ж я добре зробив, що не розпитавши Василя, що він і що з ним, та й покликав його до себе. Може він вже об Марусі і не дума, а може вже і жонат, а я тільки потурбую Марусю і знова розважу її тоску.

З такою думкою прийшов до дому й не каже жінці нічого, що кого він бачив. Прийшла й Маруся і принесла усе свячене, і байдуже! Бо вона, як не стояла у церкві, а при пасках, то й не бачила Василя. Розстановила усе на столі, як треба, і налагодила, та й дивується з матір'ю, що батько не сіда

розговлялись, а ходить собі по хаті та дума. Аж ось двері — рип! і Василь у хату. Маруся так і не стямилась і крикнула не своїм голосом:

— Ох, мій Василечку! — та й стала, як укопана.

Стара Настя тож зрадувалась, неначе бог-зна чому, і кинулась до Василя і похристосувалась. От Наум бачить, що Василь і Маруся стоять і тільки поглядають, він на неї, а вона на нього, неначе зроду вперше бачаться, от і каже їм:

— Чом же ви не христосуетесь?

А Василь і каже:

— Не смію, панотче!

— Чом не сміти? — каже Наум: — закон повеліва христосуватися зо всяким і хоч би з смертельним урагом. Похристосуйтеся же по закону тричі, та нехай вас Бог боронить від всякої поганої думки! Тяжкий гріх у такому святому ділі думати лукаве!

От і похристосувались гарненько.

Маруся кинулась до нього з розпросами:

— Де се ти, Василечку, був?

— Знай бо урем'я, — перебив її Наум: — одно що-небудь: або розговлятись, або говорити. Бог дав празник і паску свячену; дякуючи Бога милосердного, треба розрішати без усяких хлопіт і з веселою душею, а говорити будемо опісля. Сідайте лишень, Господи благослови!

Стара Настя сіла за столом на лаві, а Маруся біля неї з краю, щоб ближче поратись, Василь сів на ослоні, старий на покуті, а батраки в кінці стола. От перехристившись Наум і прочитавши тричі „Христос воскрес з мертвих”, зараз відрізав паску. Покоштувавши її беріжно, щоб крихоть не розсипати під стіл, усяк перехристивсь і сказав: „Спасибі Богу милосердному! Дай Боже і на той год діждать!” Тут же прийнялися за течене: поїли баранця, поросятини, а кісточок під стіл не кида-

ли, а ждали на стіл, щоб опісля поки-
дать у піч. Далі їли ковбасу, сала ку-
сочками нарізали, і крашанок облупи-
ли і порізали на тарілочці. От сеє скін-
чивши, Маруся усе прибрала, із стола
тож беріжно змела і усі крихти і кі-
сточки і лушпиння з яєць повкидала
у піч, та тоді вже стала подавати
страву.

Старий Наум випив чарку горілки
перед обідом, а Василь не став, бо, ка-
же, що не починав її пити. От і подали
борщ, а далі яловичину покришили та
ї їли. Опісля подали юшку з хляками,
печене була баранина, а там молошна
каша.

Маруся захилившись за матір, щоб
батько не бачив, як ясочка дивилась
на свого Василечка, а сама будьто лож-
кою достає з миски, аби б то неначе
і вона їсть. Куди їй вже їсти! У неї
одно на думці, як і у Василя! Так той
вже через силу їв, бо біля Наума си-
дів і не можна було йому злукавнова-

ти, щоб хорошенько подивитись на свою Марусю.

Пообідавши і подякувавши Богу і батькові з матір'ю, як поприбірала усе Марусю, от Наум і каже:

— А в нас новий дяк сьогодні „Апостола” читав.

Настя зараз і питається:

— А хто такий і відкіля?

— Озьде він, пан Василь, — сказав Наум, та й всміхнувся.

— Хиба ж Василь письменний, щоб йому „Апостола” читати? — спитала Настя; а Маруся так уха і насторошила, щоб чути усе, що будуть говорити.

— Був неписьменний, а тепер Бог йому розум послав, а як і що? Я й сам не знаю. Розкажи мені, зділай милость, Василю: як се тобі світ відкрився? Де ти побував?

— Я, дядьку, не був дуже далеко, — став розказувати Василь. — От як ви мені відкрили світ і розтолковали ме-

ні, що й я буду пропащий і чужий вік заїм, коли не знайду за себе найомщика, то я думав, думав, і трохи з ума не зійшов. Як то Бог послав на думку: піди до купців, у них хороший заробіток. Прийшов я до залізняка, він мене трохи знав, розказав йому все своє лихо. Він, подумавши, прийняв мене за п'ятьдесят рублів на год з тим, що коли буду у своїм ділі справний, то він мені і більш прибавить і усе буде прибавляти, бачивши моє старання. Я зрадувався, почувши, що більш нічого не треба, щоб гроші заробити, як тільки бути чесним і своє діло не лінуєчись справляти. З товаришами, хоч усе й москалі були, зараз поладнав. Тільки бачу, що вони усі письменні і хто більш чого зна, більш получа жаловання. От як сів, як сів... і правду вам, дядюшка, скажу, що ніч і день вчивсь і Бог мені даровання послав. Отто я від Спасівки та до Різдва вивчивсь читати і церковне і гражданське,

писати потрохи вмію, цихвіру знаю, і на щотах хоч тисяч десять пудів у роздріб на хвунти не помиляючись положу; хурщиків розщитаю і хазяйського добра гляджу як ока, щоб і копійка ніде даром не дівалась. Товариші, знаєте, охотники на криласі співати замість півчеської; от і мене, як побачили, що голос є, то й привчили трохи. Хазяїн, знавши мою честність, посилав мене не за великими ділами по маленьких ярмарках, а після Хрещення посилав уже і дальш, і я тільки що перед празником отсе привіз йому немалу суму грошей. Як же він мене потішив добрим словом і розвів мою тугу, то я вже певно й прийшов до вас на празник, а щоб ви увірилися, що я не зледащів, от і став я на криласі співати і „Апостола” прочитав.

Наум, вислухавши його, не стерпів, та аж поцілував його у голову, і дума: — Що за премила дитина! Не даром його люблю! Такий не пропаде.

Далі і пита: — Скільки ж ти жаловання получаєш тепер?

— Жалування не щот, — каже Василь: — аби б стало на одержу, а те важніш усього, що хазяїн, знавши мою нужду, чого я боюся і через що ви не віддаєте за мене Марусі, сам хлопче об мені; тепер посила мене з хурою ув Одесу, а відтіль піду у Москву і на заводи, і тільки вернувсь сюди ік Пречистій, а він мені сискає найомщика, каже, хоч п'ятсот рублів потеряю, ув осени, як скажуть набор, сам і віддасть, а гроші, каже, будеш одслужувати.

— Нехай тобі Бог помага! — сказав Наум; а далі, подумавши, й каже: — Чого ж більше думати? Присилай у вівторок, після завтра, людей, бери рушники; і тобі веселіше буде у дорозі, і Маруся тут світом не нудитиме. Тепер нічого боятись. Се вже певно, що ти найомщика поставиш.

Дасть Бог, вернешся, ув осени і весілля.

Не можна й розказати, як зрадо-щіли і Василь і Маруся! Зараз кинулися аж до ніг батькових, і цілують їх, і руки йому цілують, і самі обнімуться, і знов до нього кинуться, і дякують йому, то до матери, то вп'ять до нього, і не тямлять себе, і що робити не знають.

Отже і вівторок настав. Ік вечеру стали дожидати старостів: прибрали хату, засвітили свічечку перед богами; старі нарядилися, як довг велить, а що Маруся прибралася, так вже нічого й казати. От постукали і раз і у друге і у третє, і ввійшли старости і подали хліб і говорили старости законні речі про куніцю.

Зараз Наум — а раденький же такий! — і каже буцім то з серцем:

— Та що се за напасть така? Жінко! що будемо робити? Дочко! А ходи ке сюди на пораду!

Маруся, вийшовши із кімнати, засоромилась, почервоніла, і не поклонившись, зараз стала біля печі, та й колупа її пальцем.

От Наум і каже:

— Бачите ловці-молодці, що ви наробили? Мене з жінкою смутили, дочку простидили, що скоро піч зовсім повалить, мабуть дума тут більш не жити! Гай, гай! так ось що ми зробимо: хліб святий приймаємо, доброго слова не цураємося, а щоб ви нас не порочили, що ми передержуєм куниці та красні дівиці, так ми вас пов'яжемо і тоді усе добре скажемо. Дочко! прийшла й наша черга до прикладу казати; годі лишень піч колупати, а чи нема чим сих ловців-молодців пов'язати?

Іще не час було Марусі послухати, знай колупа.

От вже мати їй каже.

— Чи чуєш, Марусю, що батько каже? Іди ж, іди, та давай, чим людей пов'язати. Або може нічого не при-

дбала, та з сорому піч колупаєш? Не вміла матері слухати, не вчилася прясти, не заробила рушників, так в'яжи хоч валом, коли і той ще є.

Пішла Маруся у кімнату, і винесла на дерев'яній тарілочці два рушники довгих та мудро вишитих, хрест на хрест покладених, і положила на хлібові святому, а сама стала перед образом, та й вдарила три поклони, далі отцю тричі поклонилася у ноги і поцілувала у руку, і неньці також; і узявши рушники, піднесла на тарілочці перше старшому старості, а там і другому. Вони, уставши, поклонилися, узяли рушники й кажуть:

— Спасибі батькові і матері, що своє дитя рано будили і доброму ділу вчили. Спасибі і дівочці, що рано уставала, тонко пряла і хорошенькі рушники придбала.

Пов'язавши собі один одному рушники, от староста й каже:

— Робіть же діло з кінцем, розві-

дайтесь з князем молодцем: ми, при-
бедені, не з-так виноваті; в'яжіте при-
водця, щоб не втік з хати.

От мати їй каже:

— А ну, доню! Ти ж мені казала,
що на те по п'ятінкам заробляла, щоб
шовкову хустку придбати, та єю пеню
зв'язати. Тепер на тебе пеня напала,
що не усіх пов'язала.

Винесла Маруся замість хустки шов-
ковий платок, красний та хороший як
сама. Наум їй і каже:

— Сьому, дочко, сама чіпляй, за по-
яс хустку та до себе притягай, та слу-
хай його та шануй, а тепер його й по-
цілуй.

От вони й поцілувались, а Василь
і викинув Марусі на тарілку цілко-
вого.

Після сього староста звелів посвата-
ним, щоб кланялись перш батькові
у ноги тричі, а як поклонились у тре-
те та й лежась, а батько їм і каже:

— Гляди ж, зятю! Жінку своєю бий

і у ранці і у вечорі, і встаючи і лягаючи, і за діло і без діла, а сварись з нею по усяк час. Не справляй їй ні плаття ні одежі; дома не сиди, таскайся по шинкам та по чужим жінкам: то з жінкою у парці і з діточками якраз підете у старці. А ти дочко, мужику не спускай і ні у чім йому не поважай; коли дурний буде та поїде у поле до хліба, а ти іди у шинок, пропивай останній шматок, пий, гуляй, а він нехай голодує; та і в печі ніколи не клопочи, нехай павутинням застелеться піч; от вам і уся річ. Ви не маленькі вже, самі розум маєте, і що я вам кажу і як вам жити, знаєте.

А староста і крикнув:

— За таку науку цілуйте, діти, батька в руку.

Поцілувавши, покланялись матері теж тричі. Мати не казала їм нічого, їй закон велить, благословляючи діточок, тільки плакати.

Далі староста сів і каже тричі:

— Христос воскрес! — А старі йому ув одвіт теж тричі:

— Воістину воскрес!

Старости кажуть:

— Панове сватове!

А свати кажуть:

— А ми раді слухати.

Старости кажуть:

— Що ви желали, то ми зділали; а за сії речі дайте нам горілки гречі.

А старі ї кажуть:

— Просимо милости на хліб на сіль і на сватання.

Після сього посватаних і посадили, звирайно, на покуть, посад. Батько сів біля зятя, а мати, звісно, поралась сама і страву на стіл подавала, бо вже Марусі не годилося з посаду уставати. Старости сіли на ослоні, біля стола.

Поки мати страву носила, батько став частувати старостів. Перший староста покштував, пзкрутив головою, поцмокав, та й каже:

— Штьо се, сватушка-панушка, за напитки? Скільки ми по світу ні їжджали, а таких напитоків і не чували і не видали і не коштували.

— Се ми таке для любезних сватів з-за моря придбали, — каже Наум і просить: — Ось нуте ж, усю покушайте. Зверху хороша, а на споді самий гарний смак!

Випив староста, зморщився, закректав, та й каже:

— Від сього зразу почервонієш, як мак. Глядіте лишень, сватушка-панушка: чи не напоїли ви нас таким, що може й на стіни поліземо?

— Так що се ви на нас з пенею? — казав Наум: — тут таки, що мудре само по собі, а то ще ось що: ішла баба від ляхів, та несла здоров'я сім міхів, так ми у неї купили, сім золотих заплатили, та в напиток пустили.

А староста й каже:

— Ну, що мудре, то вже справді мудре! А ну, товаришу, попробуй і ти,

та й скажи, чи пили ми таке у Туреччині, або хоч і в Німеччині, та і в Росії не пивали сієї.

Випив і другий староста, теж прицмокуючи, і теж примовляв, похваляючи. Проговоривши усі законні речі, стали частуватись попросту, з своїми вигадками, а далі, тільки що стали вечеряти, і обізвались дівчата, що Маруся ще завидна просила до себе на сватання, і співали, уходячи у кату, свою пісеньку:

Та ти душенько, наша Мар'єчка!

Обмітайте двори,
Застеляйте столи,
Кладіте ложечки,

Срібні блюдечки,
Золоті мисочки:
От ідуть дружечки!

От як переспівали, та й поклонились низенько, та й кажуть:

— Дай Боже, вам вечір добрий, помагай-бі вам на усе добре!

Стара Настя така вже радісінька, що Бог привів її дождати, одним одну дочечку просватати за хорошого чоло-

зіка. Кинулась зараз до дружечок каже:

— Спасибі! просимо на хліб, на сіль і на сватання.

Та й усадила їх по чину, від Марусі скрізь по лаві, та й каже:

— Сідайте, дружечки, мої голубочки! та без сорома брусуйте, а ти, старосто, їм батуй!

Так дівчатам вже не до їжі: одно те, що стидно при людях їсти, щоб не сказали люди: „Отто голодна! Мабуть дома нічого їсти, так біга по чужих людях, та й поживляється; он, бач, як запихається”; а друге й те, що треба своє діло справляти; та не бравшись за ложечки і заспівали:

Ой чому, чому
У сім новім дому
Так рано засвічено?
Мар'єчка встала,
Косу чесала,
Батенька поражала
„Порадь мене,
Мій батеньку,

Кого в дружечки брати”
— Бери, доненько,
Собі рівненько.
Щоб не було гнівенько,
Садови, доненько.
І вище і нижче,
А свою родиноньку ближче.

Як же побачили, що стара Настя від такої жалібної пісні, покинувши поратись, стала тяжко плакати, так вони стали співати інших.

Де ж був селезень?	Де ж була Мар'єчка?
Де ж була утінка?	Василько у батенька,
Селезень на ставку,	Мар'єчка у свого.
Утінка на плавку.	А тепер же вони
А тепер же вони	Ув одній світлонці.
На однім плавку.	Ой п'ють же вони
Та їдять же вони	Зелене вино:
Дрібную ряску,	Та їдять же вони
Ой п'ють же вони	Дрібнії калачі,
Холодную воду,	У мед умокаючи,
Де ж був Василько?	Маком обсипаючи...

Далі дівчата, бачучи, що просватані собі сидять і опріч себе нікого не бачуть і нічого що біля них робиться, не

чують, захотіли їх зачепити і повеселити, та й заспівали:

Та в саду соловейко не щебетав,
Тим Василь Марусі не цілував;
Як же соловейко защебетав,
Василько Марусю поцілував.

Тут усі зареготались на усю хату, і Наум напавсь, щоб таки діти поцілувались, а їм те і на руку ковінька!.. Далі дівчата, буцім то жартуючи, і заспівали:

Та ти душечко, наша Мар'єчко!
Ламліте роженьку,
Стеліть дороженьку,
Щоб м'яко ступати,
На двір танцювати,
З скрипками з цимбалами,
З хорошими боярами.

Як же вслухався у се Наум, та як розходивсь! Притьмом: давай музику, та й давай! Побігла моторніша із усіх, от таки Домаха Третяківна до скрипника, та й прикликала його. Підняли-

ся танці, та скоки, так що ну! Набігла повна хата людей, як почули, що старий Дрот та просватав свою дочку. То ще мало, що у хаті, а то около вікон було багацько, так і зазирають; а біля хати дівчата з парубками носяться, дівчата дрібушки вибивають, парубоцтво гопака гарцює, батько з матер'ю знай людей частують: така гульня була, що крий Боже! Троха чи не досвіта гуляли. Тільки Василь та Маруся нікого не бачили і дивувалися, що так швидко народ розійшовся. За голубленням та милуванням не зчулися, як і ніч минулася.

Тіки-притіки, аж ось і Проводи! У сее урем'я хазяїн його вислав хуру, і Василеві з нею треба виступати.

— Ох нам лишечко! — крізь сліз кажуть обоє. — Ми же і не наговорились, ми і не надивились один на одного... Неначе сьогодні тільки зійшлися.

— Не плач, Василечку, каже йому

Маруся. Ти у дорозі і не зчуєшся, як і Спасівка настигне, тоді вернешся сюди і будемо укупці. Гляди тільки, щоб ти був здоровий; не скучай і не удавайся у тугу без мене, а я, оставшись без тебе, рано й вечір буду слізонами вмиватися.

— Годі ж, годі, моя перепілочко! Не плач, моя лебідочко! — каже їй Василь, притортаючи до свого серденька. — Нехай я на чужій стороні один буду горе знати, а ти, тут зоставшись, будь здорова і весела, та дожидай мене.

Іще з того дня, як проводила Василя, не надівала Маруся ніякої скиндячки, ніякої стрічки; як пов'язала голову чорним шовковим платком, так і пішло, усе чорний платок, та й годі. Що божий день, любиме місце, куди було ходить, се у бір на озера, де з Василем уперше ходила; сяде там під сосонкою, розгорне платок, що Василь їй зоставив, дивиться на нього, та свої

горішки пересипа у руці, та й поплаче... Тільки ж що начне вечоріти, вона вже й сидить на приспі і вигляда вечірної зіроньки... Блисне вона — тут Маруся зараз і стане така рада, така рада, що не то що! „Онде мій Василь!” Сама собі розмовля: „він дивиться на свою зірочку і зна, що й я дивлюсь!... Оттак блистять і його очиці, як біжу йому на зустріч...” І вже тут її хоч клич не клич, хоч що хоч роби, а вже ні з місця не підє і очей від зірки не зведе, аж поки вона зовсім не зайде; тоді тяжко здохне і скаже: „Прощай же, мій Василечку! Ночуй з Богом, та вертайсь швидше до твоєї бідної Марусі!” Увійшовши ж у хату, перецілує усякий горішск і платск разів сто поцілує, та згорнувши приложить до серця, та так і заночує; а вже й не кажи, щоб спала добре, як треба!

Сяк-так, то з журбою то з тугою, промаячила Маруся до Спасівки;

а у Спасівку, ік Пречистій, казав Василь, буде неодмінно. Хоч і не зовсім Маруся повеселішала, та усе таки неначе стала потроху оживати.

Раз у Спасівку, на третій день після Спаса, віддавши вона обідати і поприбиравши усе, пішла у бір за губами і вже нікуди більш, як на ті ж озера. Напала на рижики, та також їх багацько було, та такі мудрі; і хоч і побродила по воді, та назбірала їх повнісіньке відро, іще й кошик. От ще б то їх брала, так як же пішов дощ, та престрашений, як з відра, та з холодним вітром; а вона була ув одній тяжинувій юпці, і свитини не брала. Що їй тут на світі робити? Нікуди і не кажи, щоб забігти та пересидіти; бо до села було далеченько, а дощ так і полива! Ніде дітись, треба бігти до дому. Ішла, а де і підбігцем, та поки прийшла до дому, так одно те, що утомилась, а друге змокла як хлюща, так з неї і тече; а змерзла ж

то так, що зуб з зубом не зведе, так і труситься.

З лихом пополам добігла до дому. А дома ж то мати старенька і усе собі немоцна, не здужала піднятися і печі затопити. Лихо, та й годі нашій Марусі! Нитки сухої на ній нема, а ніде обсушитись; змерзла неначе зимою, а ніде обігрітись. Злізла на піч, та як не на топлєну, так ще пуще змерзла. Укрилась і кожухом, нічого! Так лихорадка її і б'є.

Прийшов і Наум, упоравшись з батраками. Нікому йому ні вечеряти дати, та й нічого. Перш було розсердивсь, а далі як розслухав, що йому Настя стогнучи розказала, та й замовк; далі нази́рнув Марусю, та аж злякавсь: „Господи, Твоя воля!” Сама як вогонь горяча, а її трусить так, що й сказати не можна!

Тьохнуло нашого Наума. Подумав та й став Богу молитись: „Дай, Господи, щоб заснула і щоб завтра здоро-

ва була!” — сказавши сеє, ліг і... заснув.

Тільки що у саму глупу північ, будить його Настя яко мога і каже:

— Подивись, Науме, що з Марусею діється? Стогне час від часу дужче... От усе дужче... Аж кричить.

Наум вже біля недужої:

— Що тобі, Марусю?... Чого ти стогнеш? Що в тебе болить?...

— Таточку, батечку!... Ох, не дай-те пропасти... коле... ох, тяжко мені!... Робіть, що знаєте... ко... коле мене!...

— Де саме коле, Машечко?

— От... у бік... ох, ох!... У лівім боці... Поможіть мені!... Не стерплю!...

Кинувся Наум, викресав вогню, засвітив світло — аж і Настя вже встала; де та й сила узялась? До Марусі... а вона усе дужче стогне...

Що робити? і самі не знають. Сяк-так, старі у двох затопили піч, укрили її кожухами... Так кричить:

— Душно! не влежу на печі... по-

ложіть мене на лаві... Ох, душно мені.... Ох, важко мені! Болить же бік... Ох болить!...

Послали мерщій на лаві; узялись обоє старі зводити Марусю... Вона не здужа іти, старі не здужають її вести, тягнуться, силкуються, спотикаються... Через превелику силу дотаскали Марусю, положили на лаві, вкрили рядом, бо усе каже, що їй душно; а самі стали радитись, що з нею робити?

Бачить Наум, що зовсім біда, треба що небудь і робити, схопив шапку, побіг до сусіди, розбудив, попрохав її, щоб ішла швидше на поміч до Насті; поки управивсь, поки допровадив її до двора, аж вже і світає. Не заходячи до дому, пішов у город. Був у нього знакомий приятель, цилюрик, та ще й Марусин кум, так до нього пішов він радитись, що треба робити.

Сонечко піднялось, тоді Наум дотюпав до цилюрика. Як розпитав,

чим Маруся недужа, так разом і зібравсь. Наум зараз шатнувсь, наняв збіржаника, побігли що є духу з цилюриком до дому.

Як оглядів цилюрик Марусю, став її розпитувати, де саме і як у неї бо-
лить? Так вона за кашлем і слова не скаже. Цилюрик аж головою покрутив, та й каже собі тихенько:

— Овва! Худе діло! А Наум се почув, та й руки опустив...

Кинувся цилюрик і яко мого поспіша; та й кинув їй руду з руки, далі розв'язав пляшку, аж там усе п'явки, та й поприпускав їх до боку. Поки се, поки те діялось, Наум так що ні живий ні мертвий; то піде, то стане, то сяде, то усе здихаючи руки лама; а пуще те його смутило, що цилюрик був невеселий. А Настя, бідна Настя і байдуже собі! Вона там около Марусі і помага, і держить, і що треба робить, і так справляється, що неначе і не була недужа.

Управившись, цилюрик вийшов у сіни віддихнути. Наум пристав до нього з розпитками.

— Худе діло! — сказав цилюрик. Наум так і кинувся йому у ноги і аж плаче і говорить:

— Приятелю мій, Кондрате Іванович! Роби що знаєш, тільки не погуби мого дитяти! Не положи мене живого у яму!... Вік буду батьком рідним звати! Бери, що хоч, бери усю худобу... тільки вилічи Марусю!...

Цилюрик аж заплакав і каже:

— Друже мій, Науме Семенович! Хиба ж мені не жаль своєї куми? Щоб то я робив, щоб вилічити хрищену матір своїх діток! Та як нема Божої волі, так наш братчик, хоч з десяттю головами, нічого не зробить!...

Що таки цилюрик лічив, а то ще він і лікаря привозив, і той і масть до боку прикладав і чого то вже не робив, так нема легше та й нема! що далі, то усе гірш було.

У останній раз як був, і вп'ять чого то не робив, а далі сказав:

— Нічого не можна зробити!

З тим і поїхав.

Моливсь Наум, моливсь... Позвав панотця; той аж здивувався, що така здорова дівка у три дні, як занедужала, а вже й на божій дорозі.

Поки панотець прийшов з святостю, Наум вернувсь і кріплячись, щоб не плакати, через велику силу каже Марусі:

— Доню! Запричастимо тебе, чи не дасть Бог швидше здоров'я.

— Я сього хотіла прохати... та боялась вас потурбувати. І вже здоров'я!... Хиба спасення душі... Коли б тільки швидше... — ледве промовила сеє Маруся.

Кинулась Настя хату прибрати і сіни упорати, а Наум засвітив свічечку і ладаном пскурив, аж ось і батюшка прийшов.

Поки Маруся сповідалася, Наум

із Настею і хто ще був у них із сусідів, вийшли у сіни. От Настя і каже мужикові:

— Нащо ти її так сполохав? Вона тепер подума, що вже зовсім вміра, коли привели пан-отця.

— Що ж, стара, будемо робити? — здохнувши тяжко, сказав Наум. — А яково ж би нам було, якби вона вмерла без покаяння?

— Та що бо ти, старий, говориш? Де їй ще вмірати? Ще тільки сьогодні четвертий день, як гаразд і занедужала...

— Але, четвертий! У Бога усе готово, його свята воленька!

Тут панотець кликнув, щоб усі йшли у хату, буде її причащати. Наум тільки сам живий та теплий, ще здужав підвести її до святого причастя... Маруся прийняла тайни Христові, як янгол божий; потім лягла, перехристилась, підвела очиці у гору і веселенько проговорила:

— Коли мені... така радість тут... після святого причастя, що ж то буде у царстві небеснім? Прийми і мене, Господи, у царство Твоє святе!

Панотець, посидівши і поговоривши де-чого з письма, пішов до дому.

Трошки погода, чують, що кашель у Марусі ніби перестав, і вже вона хоч і не стогне, і буцім то спить, так у горлі стало дуже хріпити, а у грудях аж клекотить...

От Настя і каже до старого:

— Та єй-богу, вона не вмире; бач, їй полегшало.

— Мовчи, та молись Богу! — сказав їй Наум, а сам аж труситься. Тепер, — каже, — янголи святії літають над нею. Страшний час тоді настає, як праведная душа кончиться. Нам грішним треба тільки молитись Богу!

— Господи милостивий! Ти сам боїшся, та й мене лякаєш.

Так казала Настя, не бачачи своєї

біди, а Наум знав добре усе і знав, що до чого і після чого що іде, та й каже:

— Коли б то Бог милосердний сотворив такеє чудо!

Далі засвітив страшну свічку, поставив перед образами, а сам пішов у кімнату... І що то вже моливсь Богу! Куди то не обіцявсь іти на богомолля! Скільки худоби роздати на церкви, старцям...

Як ось Маруся таки дуженько промовила.

— Таточку!... матінко!... а підійдіть до мене...

От вони і підійшли. Наум бачить, що Маруся зовсім змінилась на лиці: стала собі рум'яненька, як зоренька перед схід сонця, очиці як ясочки грають; веселенька, і від неї неначе сяє. Він знав, до чого се приходиться, здригнув увесь, скріпив серце, а сльози знай глита, та думкою тільки так по-

моливсь: „Час прийшов... Господи, не остав мене...”

Маруся їм і каже.

— Батеньку, матінко, мої ріднесенькі! Простіте мене грішную!... Попрощаймося на сім світі... Поки Бог зведе нас до купи у своїм царстві.

Тут стала їм руки цілувати; а вони так і розливаються, плачуть і її цілують. От вона їм і каже вп'ять, та так веселенько і усе усміхаючись:

— Спасибі вам, мої ріднесенькі, що ви мене любили... і кохали мене... Простіть мене, може коли вас не послухала... або сердила... Мені Бог гріхи простив... Простіть і ви!... Не вбивайтесь дуже за мною, бо се гріх... Та пом'яніть мою грішную душу... Не жалуйте худоби: усе земля і пил... Годі ж, годі, не плачте... Бачите, яка я весела... Там мені буде прехороше!... Коли ж небудь треба і вмерти... Ми не довго будемо різно; там год — як

часиночка... Бачите, я не жалкую за вами... бо скоро побачимось... Васи... ох! Василечка мого як побачите, скажіть, щоб не вбивавсь... Скоро побачимось... Я його дуже, дуже любила!... Горішки мої положить мені у руки, як помру; а платок... верніте йому... А де ви? Я щось вас не бачу... Таточку! читай мені... голосно молитви... а ти матіночко... христи мене... По-бла-го-сло-віть же... мене...

Наум став читати молитви, а Маруся силкувалася, та не здужала за ним і слова сказати; а він що скаже слово, та й заллється сльозами, перепаде, та вп'ять чита. Настя чи перехрстила двічі, та й знемогла і тут же впала. Сусіда подала Марусі у руки свічку і вже на силу руку розправила, бо вже стала застивати... От вже і гла-су її не стало чути... Наум похиливсь, та над ухом її голосно чита: „Вірую во єдиного Бога”, та „Богородицю...” А се вона — зирк очима, та й сказала

голосно: „Чи ви чуєте?... Що се таке?”

Наум впав навколішки і каже:

— Молітеся усі! Янголи прилетіли по її душу.

Далі Маруся ще спитала:

— Чи ви бачите?

Та й замовкла... Здохнула важко... Тільки й промовила:

— Мати Божа!... Прийми... І упокоїлась на віки...

Наум кинувся до Марусі; припав до неї, вицілував їй руки, щоки, шию, лоб, і усе приговорює: „Прощай, моя донечко, утіха, радість моя! Зав'яла ти, як садовий цвіточок; засохла, як білинка! Що я без тебе тепер зостався? Сирота! Пущє малої дитини. Об дитині жалкують, дитину приглядають, а мене хто тепер пригляне?... Тепер ти у новім світі, між янголами святими; знаєш, як мені тяжко, як мені гірко без тебе: молись, щоб і мене Бог до тебе узяв!... Закриваю твої

оченьки до страшного суду! Не побачу у них своєї радості більш! Складаю твої рученьки, що мене годували, опатрували, обнімали...”

Він би й довго коло неї вбивався, так тут сусіда підійшла та й каже: „Пусти, дядьку! Вже ти її не піднімеш; а ось прийшли дівчата убірати Марусю; ти іди та давай порядок, бо, бач, Настя безчуживственна теж лежить”.

Науум став над Настею, вп'ять гірко заплакав, та й каже:

— Уставай, мати! Дружечки прийшли, нехай убірають до вінця нашу молоду... а я піду лагодити весілля!...

Пришедши він до панотця, не зміг і слова сказати, а тільки що плаче. Піп зараз догадавсь, та й каже:

— Царство небесне їй! Праведная душа була, упокой її Господи со святыми!

А помолившись і став розважати Науума, поки позіходилися дяки; далі

пішли в церкву; піп став служити панахиду, а по душі звелів дзвонити на Непорочні, як по старому і по почотному чоловікові, та й послав сукно і ставник і звелів іти читати псалтиря.

Увішедши Наум у церкву, так і пав перед образами, та й молись, що так за упокой душі свого дитяти, а то так знай узивав: „Господи милосердний! Дай мені розум, щоб я при такій тяжкій біді, не прогнівив би Тебе не тільки словом, та ніже думкою!”

Як же заспівали вічну пам'ять, так і сам почувся, що йому якось-то стало легше на душі і, хоч і жаль йому дочки, що то вже і казати, кріпко жаль! То зараз і подума: „Воля Божа! Вона теперечка у царстві, а за такеє горе, що ми тепер терпимо, Бог і нас сподобить з нею бути!”

Бодро дійшов до дому. Вже Марусю нарядили і положили на лаві біля

вікна. Став Наум над нею, помоливсь, зложив руки нахрест, та й став приговорювати:

—Доненько моя милая! Марусенько моя незабутная! Що ж ти не глянеш каренькими своїми оченятами на свого батенька рідного? Що ж не кинешся рученьками обняти його?... Що не проговориш до нього ні словечка?... Ти ж мене так завсігда зустрічала... А тепер?... Закрила свої оченьки, поки вздриш Господа на страшному суді: зложила рученьки, поки з сим хрестом, що тепер держиш, вийдеш з домовини на зустріч Йому; скріпила уста, поки з янголами не станеш хвалити Його!... На кого ж ти нас покинула?... Узяла наші радощі з собою... Хто нас буде веселити такою добрістю, як ти? Хто нас сиріт, на старости буде жалувати?... Хто нас, як билиночок у полі, буде доглядати? Хто зупинить наші горючії сльози? Хто обітре нам смажнії уста? Хто у болісти промо-

чить нам запекший язык?... Не повеселила ти нас, живучи з своїм Василем! Не подарувала нас своїм весіллячком!... Береш своє дівування у сиру землю... Зате подруженьки убрали твою русую косу як до вінця: скиндячечки положені... Квіточками завітчані... І з правого боку тож квітка: нехай люди бачуть, що ти була дівою на землі, дівою йдеш і на той світ”.

Який зібрався народ — а вже таки повнісінька була хата і в вікно багато дивилося — так усі навздрид плачуть!...

Послухавши псалтиря, що дяк усе читав, Наум сів біля своєї старої, та й каже:

— Що, стара? Управились ми з тобою? Збирались весілля грати, аж ось похорони! Ох-ох-ох!

— Се нам за гріхи наші, Науме, Бог наказанне послав! — сказала йому Настя.

— За гріхи! — сказав подумавши

Наум. — Чи є така кара, щоб нею
удовлести за наші гріхи?...

У тій порі, як дзвонили по душі Марусі, їхав мимо церкви сердека Василь і поспішав яко мога до хазяїна з радістю, бо усе зробив, як тільки лучше можна було, і віз йому великі баритші. Як їде, і чує, що дзвонять: здрігнув кріпко, неначе йому хто снігу за спину насипав, а у животі так і похолонуло і на душу така журба пала, що й сам не зна, що він таке став. Перехристивсь і сказав: „Дай, Боже, царство небесне, вічний покій помершому!” а сам по коням погнав, щоб швидше одчот віддати хазяїну, та й до Марусі, і щоб вже з нею не розлучитися, аж до весілля.

А як побачив свою Марусю, замість щоб на посаді сидіть. лежить на лаві під церковним сукном, хоч і убрана і завітчана, та не до вінця з ним, а у яму від нього йти; як се побачив, закричав жалібно, застогнав, поблід як

смерть, та тут же і впав, мов неживий!...

На силу, та на превелику силу його відволодали. Вже й водою обливали і трусили... аж ось зирнув, повів кругом очима, та й сказав тихисенько:

— Марусю!... Де моя Маруся?...

— І вже, сину, Маруся ні твоя ні наша, Божа! — став йому Наум казати: — Покинула нас!

Василь сидить, як скам'янілий, і не бачить і не чує нічого.

Став день, задзвонили у старший дзвін повагом, звичайно як на збір. Як повалить народ — так видимо невидимо!

Наум, бачивши, що вже усе готово, став одбірати людей: кого дружком, кого у піддружі, кого у старости, жінок у свашки, і усе по двоє, дівочки у світилки, парубків аж дванадцять у бояри, а молодого не треба було вибірати, бо Василь, її посватаний жених, був тутечка.

От як відібрав усіх, та й став їм кланятись і просити:

— Люди добрі, сусіди любезні, панове старики, жіночки паньматки, і ви, парубоцтво чесне, і ти, дівча молоденька! Не зогнущайтесь послухати мене старого, батька нещасного! (а сам так і рида). — Не привів мене Бог — воля Його свята! — заміж дочки віддати і з вами, приятелями, хліба-соли розділити і повеселитись, а сподобив мене грішного, віддати йому одну однісіньку дочечку, чисту і непорочну, як гслуба білого. Збіраюсь тепер поховати її дівованнячко, як закон велить і як її слава заслужила. Потрудітесь піти за нею у почоті, проводіте її дівовання на вічную жизнь, не у нову хату і не до милого мужа, а у сиру землю і у темну домовину! Потіште своїм послухнянством і мене старика, батька скорб'ячого, що свою утробу...

Та хотів поклонитись, та аж впав до землі і гірко-гірко заплакав, а увесь

народ за ним. Далі, уставши і віддохнувши, каже:

— А де стара мати? Нехай роздає подарки сватам, та поїзд заряджа.

Не сама вийшла Настя, а вивели її до почоту, бо вже зовсім нездужала. За нею винесли хлопці скриню з подарками і відчинили. От Настя зараз покликала до себе дівчат, та й каже:

— Не порадувалася моя душа, щоб побачити, як моя мила Марусенька, по вилонці ходячи, та збирала б вас у дружечки на радість свою; а привів мене Господь самій, у старости, гіркими слізеньками обливаючись, просити, щоб ви проводили її дівуваннячко до темної ями. Не довелося мені чути ваших весільних пісеньок до моєї Марусі, а місьць того побачу ваші слізеньки, що зо мною проливатимете, як заспівають їй вічною пам'ять. Не погнівайтеся, що замісьць весільних медяничків, або коровайних шишечок, дає

вам мати, нещасная горкая, дає воскові свічечки. Засвітіте їх, проводіте мою Марусеньку і відайте: як горять ваші свічечки, так горить моє серденько, від журби великої ховаючи одним одну дочечку, утіху мою... А сама зо-стаюся при старости, як билиночка у полі, і слізоньками умиваючись.

Тут їм і роздавала гривенні свічечки і усе зеленого воску. Далі достала той рушник, широкий та довгий, що мався підіслатись при вінці під ноги молодим, та й пов'язала на хрест святий, великий, великий, що попереду носять.

А там поперев'язувала дружка і піддружого раз рушниками довгими-довгими, з плеча аж до долівки, та усе повишивані заполоччю орлами та квіточками; а далі і подругому на хрест, білого полотна, довгі, так що аршинів по чотирі, і усе пообшивані заснівками. Такими ж рушниками поперев'язували і свашок, та ще їм і по

квітці прикололи до очіпків. Старост теж поперев'язували по одному рушнику, по одному, та хорошому. Світилочці зробили меч, як таки водиться на весіллі: нав'язали ласкавців, чорнобривців, васильків і позолоченої шумихою калини, і свічечку ярого воску засвітили; і меч обв'язали і світилочку поперев'язали рушниками тож гарними, і усе вишиваними. Боярам понашивали на шапки шовкові квітки і праві руки поперев'язували платками, усе бумажними, красними, як один, і такими, що по три копи кожен. Ту хустку, то ж бумажну, що малося молодим руки під вінцем зв'язати, ту подали на срібний хрест, що піп у руках несе, а таки окреме кожному попові і дякону на свічечку подали платки бумажні сині, і усякому дяку дали по хусточці. Килим великий та хороший положили на кришу у труни, а коць важний, з розводами, і по середині великий орел, та той послали на марш

під труну, і щоб усе те пішло на церкву божу за душу помершої.

Далі Настя стала роздавати із скрині усе добро, яке було, за царство небесне Марусі і за душу свою і Наумову; а далі і каже перехристившись:

— Слава Тобі, Господи, що було що роздати за душу моєї милої Марусеньки і обділити добрих людей. Нащо мені тее придане її, коли я і її рішилась!

А переплакавши і каже:

— Де ж наш ще молодий?

От його і привели до неї. Обняла вона його кріпко, цілує, плаче і приговорює:

— Зятчку мій милий! Синочку мій коханий!... Як порошок ув оці, так ти мені зостався. Отже твоя хусточка сватання! Маруся без тебе усе її біля серця носила, а вміраючи заповідала причепити її тобі, як будуть її ховати... Не забувай моєї Марусі і як вона тебе вірно до смерти любила!...

Не забувай нашої з батьком старости!... Не покинь нас... Приглянь нас у немоцях!... Нікому ж нам буде і очей закрити і пом'янути нас!

Василь блідний-блідний, як тая на-стояща смерть, волосся йому розку-довчене, очі мов у мертвого, дивлять-ся і не бачуть нічого, руки неначе су-дороги покорчили, а сам як лист тру-ситься; і не зчувся, як тую хустку йо-му почепили за пояс, насилу промо-вив до Насті:

— Матінко рідненька!...—Та більш нічого не зміг і сказати.

От причепивши хустку, Настя пере-христила його та й каже:

— Бог тебе, мій синочку, сироти-ночко, удовець без вінця, блатосло-вить і Матір його Божа на усе добре, тільки не покидай нас!...

Сказавши сеє, пішла голосити над дочкою.

От як зовсім управились, попи по-чали правити, що треба, покропили

Марусю у труну, а дружечки поправили на ній коси та цвіточки, на голову положили ще віночок (бо ще не була вінчана), що самі зв'язали, то з жовтих гвоздиків, та з ромену, та з різних цвітоків.

Сердешний Наум ледве ноги переставля, а ще таки хотів закон сповнити, підійшов до труни, перехрестив Марусю, і каже:

— Поздоровляю тебе, Марусенько, на новосіллі... Бог послав тобі сей дом, почивай у нім; нехай ні один злий чоловік не поворошить твоїх кісточок ні руками, ні язиком, щоб так тихо, як тепер лежиш, пролежала до страшного суду і з радістю устала з сим святим хрестом.

Після сього бояри й понесли з хати труну, а Наум таки ще у слід, хоч гірко плаче, а ще таки посилювався сказати:

— Прощай, Марусю, з мого дому! Не довго ти в мене гостила, та з то-

бою усеґда радість була... Ти не вернешся во віки, і я радости не матиму тож во віки.

От і понесли: поперед усього хрест святий з корогвами, далі криша з марсукном мертвим покрита, несли чотирі хлопчика, як янґоли, і в них хусточки. Затим криша з труни, килимом покрита, а несуть її чотирі бояри; за ними попи з свічками і диякон з кадиллом, а там дяки, та так прехороше та жалібно співають, що хоч не хоч, так заплачеш. От тут пішли дружечки по парці, усі у свитах і тільки самі чорні ленти покладені на головах, без усякого наряду, і у кожної у руках зелена свічечка пала. За дружечками ішла сама собі світлочка з мечем, за нею свашки, далі дружко і підружий, а за ними вже несли труну на марах бояри; н Василь, як молодий, ішов з правого боку: на превелику силу іде і неначе й не він, ні до чого йому діла нема, що йому скажуть, те й робить і туди

іде, й очей не зведе з своєї Марусі...
А вона, моя сердешна, лежить, моя голубочка, тим серпанком, що мався їй на весіллі покривати, покрита уся, тільки вид не закритий; і здається, що вона, лежучи, звисока усюди погляда; та ще, як вона хороше вмірала, то так і усмішечка у неї на виду зосталася, і вона ніби усміхається і потішається, що її так хоршо ховають.

Василь би то може б і не зійшов би з місця, бо в нього і пам'яті не було, так його вели два старости у рушниках під руки.

За домовиною вели сусіди і приятелі Наума і Настю, що так і розливаються, як тая річка.

А дзвони не перестають і усе дзвонять. А народу, народу! і за домовиною і побіля домовини, і по вулиці на переді і по воротах, і по плотах, що то і сказати не можна, скільки їх там було.

Піски донесли до церкви, то аж два-

надцять разів зостановлялися читати євангелія.

Відслуживши у церкві службу Богу і похорони, як слідує, понесли тим же чином і на кладбище. Як стали опускати труну у яму, то від Насті подали двадцять аршинів нерозрізаних рушників, та на них і впустили домовину... Увесь народ так і голосить! а Наум кинувсь навколішки, підняв руки до гори, та й молиться, аж поки зовсім опустили труну і попи молитвою запечатали яму. Тут Наум устав узяв землі у жменю, труситься сердешний, та плаче, плаче! Кинув землю і каже:

— Дай нам, Господи, ув одним царстві бути з нею! Прощай, Марусю, ув останній раз! Нехай над тобою земля пером!

Тож і Настя так зробила. Як же прийшлося Василеві кидати, схватив землі у жменю, як зарида... затруситься, пальці йому звело і руки не може

розправити, щоб сипнути землю у яму... Трясся, трясся, — так і впав нечувствений...

Тут увесь народ, кожний хоч по жмінці, кидали землю у яму, щоб бути з нею ув однім царстві, а далі бояри засипали лопатами і зовсім докінчали і верх вивели, і у головах поставили хрест високий та товстий і зеленою краскою обмальований...

Пришедши до дому, і попи і увесь народ і трудящі, стали лагодитися обідати; Настя перша кинулась:

— Де ж наш Василь? Нехай мій голубчик, мій жених-удовець, нехай сїда на посад сам собі.

Василя нема! Сюди-туди, де Василь?... Нема ніде...

Після обід, як усі, дякуючи Наума і Настю і поминаючи Марусю, порозіходились і як уже дома усе поприбірали, послав Наум у город до Василювого хазяїна, чи не там він? — Не

було і нема! Послав до родичів — не чули і не бачили!

Справляли Наум і Настя вп'ять і третини і дев'ятини, і полусорочини і сорочини, як треба по християнськи... І що то за обіди були! На усе село. Багато і старцям милостині подавали. Василя ж не було та й не було! І слух об нім запав. Найбільш журився за ним Наум, боячись, щоб він сам собі не заподів смерти.

Вже й год минув після Марусі. Старі відпоминали її, як треба, і попам заплатили за сороковусти, що наймали аж у трьох церквах, а у четвертім монастирі, і дякам за псалтир, що шість неділь, поки Марусина душа літала круг її гроба, читали над ним. Стара Настя журиться, неначе сьогодні поховала дочку, а Наум усе тільки її розважа і каже:

— Що ж робить? Молись Богу!

Минув вже і другий год. На третьому прийшов до них чоловік з города,

а він того літа ходив у Київ, та й каже:

— Кланявся вам ваш Василь!

Наум так і скрикнув від радості:

— Де ти його бачив? — та й гукнув на Настю, щоб ішла ближче слухати про Василя. Зрадувалася і Настя, бо й вона дуже жалкувала, що не було об ньому ніякої чутки; підсіла до того чоловіка і пррсила, щоб розказав; де він його бачив і як йому поводиться.

От чоловік і каже:

— Бачив його у Києві, і вже він не Василь, а... отець Венедикт...

— Як се так? — закричали обоє старі.

— А так, — каже чоловік, — що він там пішов у ченці.

— У ченці? — сказали вп'ять обоє, та й стали Богу молитись і дякувати, що довів його до спасенного пуття.

— Він у Печерському монастиреві і вже дяконом, і при мені — так то

розказував той чоловік — служив Службу Божу. А як розпитав мене, що я з сих міст і вас знаю, так закликав до себе і казав: „Кланяйся їм, я їх”, — каже, — „як отця і матір почитаю, і що дня, як служу, то і їх і вмершу дочку їх на Божій Службі поминаю, і скільки дасть Бог віку проживить, що дня буду їх поминати”.

У той же час обіцявсь Наум із старою у Київ їхати. Бог їх туди й приніс. Пішли по монастирям; зараз у Печерському спиталися про диякона з таких і таких міст, про отця Венедикта. От їм чернець і каже:

— І вже пом'яніте його за впокій! Він і прийшов немощний, та таки себе не побереґав; не слухав нікого, ськав усякої болісти і заморив себе зовсім. Далі чах, чах, та от неділь зо дві, як і помер. Та ще таки від суєти не збавивсь: вміраючи просив якомога, щоб йому у труну положили якоїсь землі, що у нього у платку бу-

ла зав'язана, а платок, шовковий, красний, хороший платок, просив пожити йому під голову. Та як закон заперца монахові такії примхи, то його і не послухали.

Тяжко здохнув Наум, далі доськався його гроба, і пришедши з Настею, наняли тут по нім панахиду і у граматку своєю записали.

Дсвго, довго стояв Наум над гробом його! Далі здихнув, перехрестивсь і каже:

— Дай, Господи милосердний, щоб ти там знайшов своєю Марусю!...

ПЕРЕКОТИПОЛЕ

Посвячується
Євгенові Гребінці

1.

Чи знаєте, люди добрі, що то є суд божий?

У одному селі почали пропадати кури: за ніч у однім дворі пропаде курка, у другім зо три, де й більш. Хазяйки журяться, жаліють мужикам своїм, а ті й байдуже: невелике діло курка; може й так де забігла, може й задавило що. Далі та далі почали усе більш, усе більш кури пропадати, та вже і не стерпіло хазяйство, пішли до волости.

— На кого маєте пеню, скажіть; я брата рідного не пожалію, аби б

по правді доказ був — так сказав голова.

Почали люди примічати, чи не буде якого сліду на когонебудь. Щоб ж, курку узято, понесено, курку дорогою щипано, і пір'я так слідом і пали до двора Явтушиного; там бо то два хлопці і шалісливі, так більш неділі, як нема їх дома, з батьком пішли з хурою.

— Пеня! — сказав голова — один краде, на другого біду зворочує.

Там геть-геть упав слід до Кахибіді. Що ж? там і хлопців нема, одним-один дідусь, старий та немічний, йому вже приходитьсья не до курей; а у сем'ї самі молодиці та дівчата, нащо їм і кури? Своїх є, батечку мій! Так усе пропажа є, а слід відведено; хто його до правди добереться!

Далі вже, годів через два, вже не тільки кури, вже стали пропадати й поросята, а там підсвинки; а згодом, згодом, то тільки й чути: там

шкану у хазяїна зведено, де і волика, а коли що трохи, під який час, то й парі волів добрих нема! І що то? Тільки що з двора поведено, то як у воду! Ні слідів, ні кінців; хоч де хазяїство ні їздить, де ні розпитує, нема та й нема, як у воду кане. Сумує народ і не надивується.

— Що за недобра мати! — так проміж себе совітуються. — Коли б, сказати, в нас постій, о то так би і бути: від москаля не вбережешся; а то ж не чути і за п'ятьдесят верстов ні одного москалика, і не наїжджа ж то ніхто до нас у село; усе свої люди, а є між ними злодій! Дій його чести! на кого б подумати? Усе парубоцтво як один. Усіх знаємо, усі чесні, усі добрі, усі смирні, не гуля з них ні один, а усяк з них жалкує, що нам така є абеда, і усяк з них похваляється, що тільки б піймавсь хто, так вже не помилувати такого і такого сина! Бачиться ж, і засідають на ніч, так

ніколи ж нічого і ніякої прикмети ні на когэ.

І мовчать...

І мовчать, та тільки чують, що вже Мирін зовсім опішив, послідню парку воликів виведено; а там і Улас рішився своєї шкапи; у Марка з сажа аж трьох кабанців, і вже й ситеньких, узятю. Кругом біда, відусіль пропажа!

Як ось вже почули, що у Дем'яна Рідкоплюя усю комору забрато. Підкопався, вражий син! та що то? усе, усе позабирав: і жіноче і дівоче і що було пригоспедарьоване, усе забрато, і сліду нема, неначе щезло.

Дивуються люди та ходячи коло волости б'ються об поли руками, і усяк на сю ніч жде й собі такої напасті. Вже і голова прийшов і сказав, що він притьмом не зна, що робити!

— Піймайте, — каже, — мені злодія, хто се у нас краде! Я його!... я йому!... Він в мене зогниє у холодній!

— Пожалуй би піймали, якби знали, хто він є, — казала громада сумуючи.

Аж ось і обізвався один парубок, Денис Лискотун, і каже:

— Коли б подозволили по дворам обиськати! Вже видиме діло, що ніхто з чужих не наїжджа, се певно свої.

— А що? він правду каже, — розсудили старики. — Звеліте, пане голова, яким моторнішим, нехай по хатах скрізь обискають.

— Не когож і послати! — сказав голова: — нехай іде Денис, забравши хлопців.

— Та може мені не повірите? — спитався, уклонившись звичайненько. Денис.

— Як то тобі не повірити? Кому ж і повірити? — обізвались старики.

І як таки Денисові не повірити? Що то за парень бравий був, даром що сирота без батька! Ще тільки на

ноги піднявся, до підпарубочого дійшов, а вже видно було, що з нього буде чоловік. Він і не жив дома, він не дуже до мужицької роботи, як усі прочі. Як піде, піде по селах — хто його зна, де то вже він ходить на заробітки, та так широко заробля, що незабаром вернеться, і чого то він не принесе! Сам одягнений, таки зовсім як міщанин, і уся одежа на ньому хороша, ще повні кишені грошей нанесе. Матері своїй, вже їй старенькій; теж принесе коли платок, плахотку, пояс, чобітки, а коли їй серпанок, і в усім її поважав. Та був собою красивий, моторний, против усякого звичайний, на вигадки та на прикладки його подавай. На вечерницях тільки його і чути. Не боявсь ніколи і нічого: у саму глуху північ скажи йому піти на кладовище, піде і усе справить, мов середу дня. Тільки їй боявся собак, і що то не любив їх! Було яку зна злішу собаку, то що ні дасть, а дасть, то їй ку-

пить її, та на гіляку й повісить, і отрує було їх. „Що ж, каже, не люблю та й не люблю собак. Мені гидко на неї дивиться. Аж дрижу, щоб яку собаку вбити! Така вже моя натура!” А що розумне було, так не узяв його кат. Хоч і не дуже пильно приставав до громади, і не часто було і виходить до волости, та вжеж коли вийде, послуха об чім рада, вже й викине слово, та таке, що й десять стариків, сидих як лунь, і у три годи так не видумають. Усі таки, усі селом, ув один голос було кажуть: „Отто наш голова росте!”

Так такому б то не повірити оглядіть двори, чи не знайдеться де у кого злодійських вещей? Куди! Тут стали його прохати, щоб зділав милость, забравши яких парубків сам зна, пішов би і оглядів усіх, не минаючи ні одного двора.

Нічого Денисові робити, вибрав парубків, сам і пійшов з ними.

— Починайте з мого двора — звелів Денис.

— Та як се можна, щоб на тебе хто подумав? — казали парубки. — Се вже не знать що, коли на тебе таку пеню складати!

— А що ж, братця, нічого робить! Коли нам велено усіх обиськувати, так що я за цяця, щоб мене не займати. Шукайте, шукайте! Може що і знайдете, — казав Денис усміхаючись та, узявшись у боки, надіне тую козацькою шапку на-бакир, та й плюне через губи по московськи.

— Ну так, що знайдемо! — скажуть парубки і ідуть за Денисом. Той їх і у хату уведе, і у комору, і горище, і де є який закапелок, усюди, усім, усе покаже і скрині ловідчиня, і у них усе переріє.

— Глядіть, — каже — глядіть добре!

Що ж? переріють, переберуть усе;

а як нічого нема, так і нема. З тим підуть у другий двір.

Тут уже не так, тут уже сміливіше усі обиськують і по хаті, і по двору. А Денис сам, не беручи з собою нікого, полізе на горище, і що то! Усе там перерие, що ні знайде, чи льон чи прядиво, чи коріння яке, усе побере і по стріхам загляда, так хочби нитку з покраденого знайшов.

Еге, та не усюди ж і так! У однім дворі, на горищі, на хаті, Денис знайшов пояс хороший, каламайковий і показав його хазяїнові, що тут з ним ходив.

— Так і є, козаче! Се мій, ще батьківський пояс, я його віддав синові носити, а той положив у материну скриню. Так і є! Усе з скрині забрато; шукайте, зділайте милость, чи не знайдете ще чого!

Тут уже Денис пошле парубків на хату ськати, а сам забира хазяйство, руки їм зв'язує, і старого і малого, усіх

шле до золости. Не знайшовши тут більш нічого, ідуть у другий двір. Там уп'ять через скільки дворів, уп'ять знайдуть де хустку, де очіпок або що таке; і усе знаходить Денис по горищам. Мабуть пильніш усіх ськає, що ніхто опріч його не знайде. Де що знайдуть, то і там хазяйство до жодного забирають і пруть до волости і вже повну холодну натирили і людей і жінок, і дівчат і малих дітей.

Почали їх випитувати, розпитувати, з кожного допрос писати. З кожної сем'ї усяк ув одно говорить:

— Знать не знаємо! Бачили усі, що я дома не був. Батько їх не діжде, щоб я коли на таке скверне діло пішов!

Так усі ув один голос кажуть, ніхто не признається, нічим і доказувати.

— Що з того, що знайшли на горищі пояс чий, або де плахту? Може який бездільник порався, комору ви-

крав та порозкидав вещи по другим дворам, щоб на нього пені хто не звів! — Так сказав Денис Лискотин, виймаючи з-за халяви люльку... — Глядіть, щоб кого напрасно не обвинували.

— Правда його, правда! — сказав голова, що зібравши у жменю свою сіду бороду, сидів собі мовчки та придумав, що тут йому на світі робити? — Правда, — каже: — випустіть людей з холодної, вони не винуваті; може і справді, що їм підкинуто. Що за розумний з чорта отсей Денис! Зараз і догадався. Адже я й сам додумався і з стариками радився, так нікому така думка не спала на розум. Уже справді, що голова росте, нехай собі здоров буде!

Погуляв деньків зо два по селу Денис, поверховодив на вулиці, не одній дівчині тасуна дав з любощів, не одній рукав порвав, держучи, щоб не втікала від нього; не одно-десять нав-

чив парубків пісень співати московських, що сам поперенімав, ходячи по усіх усюдах; не одну пару розвів, що вже було зовсім хватилися битися; не один совіт дав голові, що робити з неплатячими общественного, або отаманові, загадуючи підводи на дороги; не одному хазяїну поміг пліт городити, скільки кіп хліба ціпом збити: на усі руки був наш Денис! Поробивши і погулявши так, уп'ять потяг він на заробітки на скільки там неділь з свого села. І що то жалкували за ним і хазяїни і усі! а що вже дівчата, так міри нема!

2.

— Чи тобі, Трохиме, талану нема, чи хто тебе зна! — Так казала стара Венгериха, удова, своєму синові, що ходив на заробітки аж у город і аж два тижні там поробив, та тільки що там прохарчився, а до дому нічого і не приніс; так отсе то мати, журячись, так

йому казала: — Усі, усі таки заробляють і усе дбають на господарство, та знай багатіють, а ти ось ніяк не роздобудешся ні на що, щоб почати господарювати, як і люди. Що було де чого небагато після батька, те потратила женючи тебе; думала опісля заробимо, невістка pomoже. Невістка ж ніч і день робить, а я звалилася собі на лихо; треба на мене робити. Тут пішли діти; хлопчикові вже шостий годок, попав у ревізію, треба за нього зносити; дівчаток двоє, робити ще не їм, а їсти просять, треба годувати. Та усе ж то дай, усе дай! А в тебе, синочку, одні руки, не надаси. Та, я ж кажу, мабуть і талану нема. Люди ходять на заробітки, або хоч і тут, та усе заробляють, усе дбають; а ти хоч поробиш що, хоч де і проходиш, а усе тільки прокормлення наше, а щоб по господарству придбати, так і не кажи. Коли б спомігся, хоч якунебудь патику добув би, то усе б лучше було, пі-

шла б друга робота, другий і заробіток був би.

— Що ж, мамо, робити? — каже Трохим. — Я й сам бачу, що нема щастя ні у чім. Роблю, мамо, до кривавого поту і вже снаги не стає. Хазяйство, дивлячись на мене, що я собі такий млілий та сухий, не дуже у роботу приймають. Де тобі, кажуть, против здорового зробити? Та й дають меншу ціну против других. Робиш щиро, не лінуєшся, і таки, нічого таїти, часом зробиш і більш і лучше, чим здоровий, а все від хазяїна однаковісінька честь: не здужаєш, каже, робити. А як плата невелика, так і не стає ні на віщо, тільки пропитуємося, а до дому і не кажи, щоб що принести. Якби не жінка робила, то б досі ходили б ви і босі і голі, і зимою б померзли.

— Треба ж, синку, що небудь гадати, — казала мати. — Подивись на людей, та порадься з ними: куди б то піти, де б то лучше заробляти? По-

Дійшов наш Трохим і до губернії. Допитався, де становиться ярмарок. Народу, народу! І протовпитися не можна! Пробирається і він між людьми, і сам не зна, куди і для чого. Дума, чи не знайде такого місця, де сидять його братчики, що шукають роботи; аж ось хтось його сіп за руку і каже:

— Земляк! що, роботи іськаєш, що? що?

Трохим зирнув, аж то купець, та такий вже купець, що й бороду голить і по панському ходить. Він йому швидше шапку зняв, поклонився і каже:

— Ськаємо, господа купець, чи не пошле Бог доброго хазяїна.

— Чесний ти чоловік. не бездільник? Не лінивий?

— З роду не зробив ніякого худа, в мене і думки такої нема. А робити будемо, як самі побачите.

— Ступай же за мною.

От і привів його до своєї кватири,

а там усе повозки стоять, понаскладовані ящики, коробки, і усе з товаром, і усе позапаковані. Хазяїн і приказує:

— Смотри ж, як прийдуть звозчики з лошадьми, так пускай запрягають і везуть до моєї лавки. Вони вже знають, де вона. Ти будь при них і з ними перестановите усі ящики у лавку і не одходіть від товару. Вот і товариш твій.

Гляне Трохим на товариша, аж то Денис Лискутин, тільки вже не такий бравий, як у своєму селі був; одежа на ньому старенька, і не знать чим підперезаний, і шапка заваляща.

— Здоров, брате Денис, був! — зараз обізвався до нього Трохим. — Відкіля се ти тут узявся?

— Але, відкіля! Адже ти, і з роду тут не бувши, та прийшов, а я і часто тут буваю.

Тут скинулись по слову; Трохим розпитує, який є заробіток, яка ціна

питався б ти у Лискотуна, той чого вже не зна? Усе зна. Та й світа таки набачився. А заробля ж то по скільки! Спитайся, синку, його, нехай би нараяв, куди б тобі піти; або б укупі з ним пішов?

— Питався його, мамо! Просив, щоб узяв мене з собою: будемо, кажу, укупі робити; як ти, так і я, не відстану від тебе.

— Що ж він тобі?

— Але! Як се почув, як витріщився на мене, а очі так і засяяли, а сам став як кармазин. Дивився, дивився довго на мене, а далі на-силу спромігся сказати. „Як заробляти? Роби, — каже — як і я, то й розживешся. Товариства мені не треба, шукай іншого”. І пішов швидко від мене. Та після цього тільки що хочу його об чім зачепити, то він так і відходить від мене. А коли ж укупі де будемо, то він мені усе у вічі приглядається, усе приглядається: я щоб до нього, то він зараз

від мене. Нехай він собі тямиться! Він багатий, так і гордий против мене бідного. Не хочу його чіпляти, буду сам по собі. А що мамо? Думаю ще іти у губернію, чи не буде там щастя.

— Ох, синочку ж, мій голубчику! Чи близенький же світ? Аж півтора-ста верстов! На кого ж ти нас покинеш? Та як і сам таку даль прійдеш? Це мов на кінці світа!

— Вже ж, мамо, що робити? У останнє піду: не буде там щастя, не піду вже нікуди. Як буде, так і буде. Під лежачий камінь і вода не біжить.

Журилася мати, плакала кріпко жінка, нічого робити! Проводили свого Трохима аж у губернію. Чути було, що там збирається ярмарок о Пречистій, і бува превеличенний, і усякого купця із усяких місць наїжджає, і усякого товару навозять, і чути, що є людям заробіток чималий, як кому щастя випаде.

Дійшов наш Трохим і до губернії. Допитався, де становиться ярмарок. Народу, народу! І протовпитися не можна! Пробирається і він між людьми, і сам не зна, куди і для чого. Дума, чи не знайде такого місця, де сидять його братчики, що шукають роботи; аж ось хтось його сіп за руку і каже:

— Земляк! що, роботи іськаєш, що? що?

Трохим зирнув, аж то купець, та такий вже купець, що й бороду голить і по панському ходить. Він йому швидше шапку зняв, поклонився і каже:

— Ськаємо, господа купець, чи не пошле Бог доброго хазяїна.

— Чесний ти чоловік. не бездільник? Не лінивий?

— З роду не зробив ніякого худа, в мене і думки такої нема. А робити будемо, як самі побачите.

— Ступай же за мною.

От і привів його до своєї кватири,

а там усе повозки стоять, понаскладовані ящики, коробки, і усе з товаром, і усе позапаковані. Хазяїн і приказує:

— Смотри ж, як прийдуть звозчики з лошадьми, так пускай запрягають і везуть до моєї лавки. Вони вже знають, де вона. Ти будь при них і з ними перестановите усі ящики у лавку і не одходіть від товару. Вот і товариш твій.

Гляне Трохим на товариша, аж то Денис Лискутин, тільки вже не такий бравий, як у своєму селі був; одежа на ньому старенька, і не знать чим підперезаний, і шапка завалюща.

— Здоров, брате Денис, був! — зараз обізвався до нього Трохим. — Відкіля се ти тут узявся?

— Але, відкіля! Адже ти, і з роду тут не бувши, та прийшов, а я і часто тут буваю.

Тут скинулись по слову; Трохим розпитує, який є заробіток, яка ціна

у день і як що поводитьься, а Денис мов і говорити з ним не хоче, скаже слово, мов не'ївши, та й відвертається від нього.

— Як я бачу його, — дума собі Трохим, — так він тутечка ще й гордіший, чим у нас в селі; та, бач, прикидається, мов бідний, щоб більшу ціну узяти. Не з чорта ж хитрий!

Хазяїн зрадувався, що обидва робітники його та з одного села і приятелі проміж собою, поприказував їм усе діло і пішов собі; а ціни і не сказав, по чому платитиме Трохимові чи у день, чи потиженно.

Зажурився було Трохим і пита Дениса, що робити?

— А ураг його матір бери! Коли не по нашому заплатить, то ми й самі себе нагородимо. Держись тільки мене та слухай, то будем по вік хліб їсти.

Трохим здивувався трошки, таке чу-

ючи від Дениса, а опісля і дарма. І подумав собі: „Що се він каже? Хтс його зна!” і став обходити обоз.

Аж ось прийшли звозчики з кінями, позапрягались і поперевозили товар до лавки, позносили, поскладали; аж ось прийшов і хазяїн, розщитався з звозчиками, відпустив їх, зачинили лавку і стали відбивати ящики і виймати товар... Господи милостивий! усе ж то срібло та золото! Нема нічого сінько, щоб дерев'яне або кістяне; усе срібне-золоте! І ложки, і тарілки, і ножі, і виделки; є й чашки усякі, попанському зроблені, і усякого товару; було багато й церковного, та усе ж то срібне та золоте. А що кабатирок, а що серіг, а що перстенів, так мішки понакладати можна!

Робітники виймають та подають хазяїну, а той усе розворочує та розставляє... Трохим боїться і дивитися на товар, бачачи яке воно усе дороге; а Денисові й нужди мало, ще як що,

то й приважує на руці, мов силу у ньому зна.

Хазяїн усе найбільш Денисові приказує, чим Трохимові, бо той понятливіший і моторніший, та таки видно, що йому і не первина і він бував коло такого діла; а Трохим що? Він з роду у перше і у губернії і на панській ярмарці, і такий товар бачить, що йому і не снилось ніколи; так він і торопіє, і не зна, як за що узятись; так тим здається, що непрворний і непонятливий.

Хазяїн навчив Дениса, як замикати лавду німецькими замками. Там такі прехимерні! І назад відмикається і на троє розпадається, і хто його зна, як воно там зроблено! Як не вмійючи, то й не відімкнеш і не замкнеш. Позамикав хазяїн замки, дав їм кожному по полтиннику і сказав, щоб ішли собі гуляти, куди хто хоче, а над вечір щоб приходили на квартиру вечеряти.

Пішли наші земляки скрізь по ярмарці. Так що ж? До Дениса зараз і явилися приятелі, та усе з москалів, мабуть приятелі його ще прежні: і здоровкаються з ним, і розпитуються, де був, і далі стали шептати та на Трохима поглядати та щось про його говорити. Сьому стало страшно, він і відчалив від них. Пішов на свій базар, купив хліба, огірків, пшенички, диню дубівку; прийшов на квартиру, пополуднував добре, та й приліг. дожидаючи хазяїна. Не скоро опісля прийшов і Денис, і видно було, що було трошки у головці у нього, та мерщій і ліг спати; і вечеряти не захотів, кажучи, що голова болить.

Хазяїн, прийшовши, дав Трохимові чарку водки і вечеряти. І що то за добра страва була! Борщ з яловичиною, каша з салом, ще й печенє, чвертка бараняча. Опісля усього хазяїн йому і каже: „От така тобі плата і харч буде по усякий день через ярмарок,

тільки служи чесно. Завтра чуть світ іди до лавки; вийдуть мої прикажчики: що заставляють, слухай як мене; доглядай, сидячи біля лавки, щоб хто чого не потяг; а уночі будете по черезно з Денисом, укупі з сторожами, коло лавки ходити, один до півночі, а другий до світа. Коли що запримітиш або побачиш що недобре против моєї лавки, зараз скажи мені, хоч опівночі розбуди. Опріч по денної ціни я тебе й нагороджу за твою правду, і коли будеш чесний.

Від щирого серця Трохим, лягаючи спати, помолився Богу і подякував за Його милосердіє, що таку йому роботу послав! Харчитись не треба, харч добра, якої дома і на великдень не бува, і ще полтинник по усяк день! Десять день ярмарку — десять полтинників, аж от п'ять карбованців принесу до дому. І тут же обіцявся служити щиро і за хазяйським добром убиватися більш чим за своїм.

3.

Почався ярмарок. Купці, порозкладавши свій товар, повідчиняли лавки; пішли пани сновати. Ходять, розглядають, приціняються, торгують, купують. Наш Трохим надивився на панів добре.

Дивлючися на них, Трохим пильно доглядався і на проходячих, щоб ішов своєю дорогою а щоб не дуже у лавку на товар заглядав, бо то вже приміта недоброго чоловіка. Коли ж було хто стане біля лавки, та сюди-туди розгляда, то Трохим — без сороматка — такого було і прожене, бо такий стоїть і буцім то і нічого; як же побачив, що сторожі куди задивились, то тут він потяг, що ближче, а сам шмигнув далше. За таким Трохим більш усього пильнував; а Денис ні трохи, бо йому ніколи було. Частісінько, як тільки що до лавки пани поназбираються, то тут де і возьмуться і москалі і цигани і жида, та усе

до Дениса, і відведуть його геть, і усе з ним шепотять і довгенько базікають.

Трохим було і спита його, що то за люди і чого вони до нього ходять? То аж посупитьсья Денис, та аж з серцем скаже:

— Чого ти за другими приглядаєшся? Знай себе. Я за тобою не примічаю, не дивись і ти за мною! То мої стародавні знакомі, я з ними служив по городам.

А де їм у болоті служити де, що були усі такі обшарпані, обірвані, що гидко було на них і дивитися!

Раз підійшла циганка, та препарши-ва собі на лихо, мов старець. Ідучи побіля лавки і моргнула на Дениса; той з нею та у куток, і давай собі щось шептати. Трохим наглядав їх довго, і щось у нього у животі тьохнуло, чуючи щось недобре. Поговоривши собі, циганка й пішла. Денис окроме собі сидів, сидів, та й прийшов до Тро-

хима, та подивившись на нього дов-
генько і каже:

— Бідність твоя велика, та не вмі-
єш як з нею справитись. Широ слу-
жиш собі на лихо. А навряд те хазяїн
дасть, що ти б заробив.

— Як ти його заробиш більш? —
сказав Трохим. — Адже і тут плата
добра і робота неважка, а усе більш
не можна заробити!

— Можна.

— Я як? Скажи.

— Потурай тобі! А скажи мені,
Трохиме, так по правді: чи пильно
служиш хазяїну?

— А як же і слижити, як не з усею
щирістю? Сказано: нанявся — продав-
ся! Я хазяйської пилни не хочу, і ко-
ли бачив би, що й рідний брат мій
не думає об хазяйськім добрі і зана-
паща його, то я б і на брата виявив.

— Сполать тобі, Трохиме! — ска-
зав йому Денис, та й вдарив його зле-

генька по плечу. — Так і по вік служи, — розбагатієш! — і відвернувсь від нього, усміхається.

„Що отсе сталося з нашим Денисом?“ дума собі Трохим. „Але він тут собі другий, чим у нашому селі“.

Так собі сидить думаючи про се, аж ось вп'ять та ж таки циганка іде мимо лавки, а Денис підійшов до неї і каже:

— Дурний! йому і не говори. Ми і самі зробимо.

А Трохим се й чує. Циганка собі і пішла.

Стало смеркаться. Прикажчики почали розіходиться: хто у театр, хто у баню, хто... а кат їх зна, куди інший пішов! Останній поприбірав, вийшов і каже Денисові, як і по усяк вечір бувало: „Замкни лавку і подай сюди ключі“. Денис зачина, приклада замки, скручує, інший тугий, так аж крекче притягаючи та крутячи. Зовсім; оддав ключі; прикажчик пішов. Денис

щось відвернувся, а Трохим тихесенько, крадькома помацав замки... „Що за недобра мати! Хоч би тобі один замкнутий! Усі три висять; а Денис же довго силкувався, замикаючи їх. Так такий то Денис!”

Тільки що так собі Трохим дума, аж ось Денис і каже:

— Іди ж, товаришу, на квартиру та винось швидше вечеряти, та лягай спати. Або, знаєш що? Там душно, я пробуду усю ніч на калавурі; не приходь з півночи, спи собі. Однаково мені спати не хочеться, прокалавурю сам усю ніч.

„Ось, що воно означа! Тривай же!” подумав собі Трохим і пішов тихою ступою, поки спершу; як же зайшов, що вже Денис його не бачив, так тут уже нічого робити, став підбігцем поспішати, та мерщій до хазяїна. Як на те, хазяїн дома, і накликавши, прямо і розказав йому усе, як він за Денисом запримітив, як що робилось, і як

він буцім то лавку замкнув, а його відтіль відпроторив.

Хазяїн, почувши усе, спершу було злякався так, що аж поблід; далі став дякувати Трохимові, що він такий вірний, і підніс йому аж дві чашки чаю солодкого та пресолодкого, усе таки дякуючи за його правду і чесну душу. А тут же мерщій послав знайти прикажчика з ключами. Насилу де то його знайшли. Хазяїн вихопив ключі, засвітив ліхтар, та сівши на дροжки, мерщій до лавки.

Підбіг, оглядів, аж так і є! Ні один замок не замкнутий! Почав кликати Дениса, а Дениса і духу нема.

Мабуть що він і сидів усе біля лавки, та як побачив хазяїна з ліхтарем, догадався, що се щось не даром, так і притаївся тут де і не озивався, дожидаючи, що з того буде.

Хазяїн ускочив у лавку... Слава тобі Господи! Усе ціле, усе благопслучно! Злодій ще не починав пора-

тися. Мабуть дожидав глухої півночи. Позамикавши уже сам усі замки, як слідувало, тут же із сторожів наняв двох, щоб від його лавки не відіходили через усю ніч, і вернувся на квартиру.

І що то вже дякував Трохимові! Аж поцілував його, що відвів від нього таку біду і заздалегідь сказав про таку напасть. Далі виняв цілкового і дав йому, і каже:

— Не по полтиннику на день буду тобі давати, а від сьогодні по цілковому. Одпускатиму, нагороджу, як сам знаю, за то, що ти є чесний чоловік. Старайся і уперед; що заметиш, що почувеш, зараз мені сказуй! Тепер не ходи до лавки, щоб тот бездільник не зробив тобі якого худя. Там є калавурні.

Як же почули вранці, що аж три лавки обкрадено, так тоді хазяїн ще більш дякував Трохимові, що остеріг його.

— Було б, каже, — це і мені. Там же, хоч і багато узято, та не на велику суму; а у мене хоч би і небагато чого потягнув, так усе б тисячів на які десятки.

Трохим так таки і думав, що з злодіями певно був Денис.

Раз сидить Трохим біля лавки, дивиться; ведуть рештантів, і попереду і позаду їх салдати з оружжями. Приглядається Трохим, аж між ними іде і Денис. „Доживсь чести!” — подумав Трохим, — і стало йому жалко земляка. Підбіг швиденько і подав йому, що там лучилось, на його заключення. Що ж Денис? Глянув бистро, бачить, що се Трохим, — як заскрегоче зубами, а очі мов запалали, як кине ту милостиню геть і сказав:

— Щоб було ти лучше пропав, чим мене бачити у такій нарузі! — і пішов собі не оглядаючись.

Розказав це Трохим хазяїнові, а він і каже:

— Переловили тих усіх, що лавки обікрали, узяли і нашого Дениса. На нього доказують, що він з ними заодно і хотів навести на мою лавку, так він ні у чім не признається.

Покінчили ярмарок. Розщиталися усі: хазяїн розщитав і Трохима, і на усякий день даючи йому по цілковому, при прощанні дав йому аж сто рублів і каже:

— Візьми, Трохимушко! Ти мене на десятки тисяч спас; благодарствую тебе.

От уже Трохим зрадувався! Та і як же пак! Скільки він грошей принесе до дому! Зроду не заробляв по стільки! Спасибі, що хазяїн дав золотими, так їх можна так заховати, що ні загублю і ніхто не примітить, що в мене вони є, а цілкові окреме положу. От узявши золоті, позашивав у онучу, а срібні які були, цілкові і полтинники і мілоч усяку, та поза-

шивав у полусвітї, так що і пізнати не можна було, що є при ньому гроші.

Зібравшись, так і пішов з губернії і не куди ж, як прямо до дому.

4.

Іде він так собі, іде, поспішаючи до дому, щоб радість їм принести, що Бог щастя дав, і вже верстов з п'ятдесять зосталося іти до села свого... як зирк: доганя його... хто ж? Денис! Як уздрів його Трохим, так і руки і ноги опустилися, і у животі похолонуло, серце так і тріпочеться, і душа щось недобре почула. Не зійтись з ним не можна; по одній дорозі ідуть. Піти швидше, щоб не нагнав, поки до села; а у селі можна пересидіть день, поки він далеко зайде! Так Трохим бо, стільки пройшовши, вже притомився, і як би ні поспішав, Денис його нажене, бо він здоровіший і привичний більш ходити.

Бачить Трохим, що нічого робити,

подумав: „Що ж? Божа воля! Не буду з ним іти, буду собі окреме держатись; буду приставати, не поспішаючи з ним, то він і відв'яжеться від мене.

Іде, іде, як ось Денис і наздогнав його; вдарив по плечах і каже:

— Здоров, товаришу! Не втік від мене?

— Здоров, Денисе! Де се ти взявся?

— А ти думав, що Денис уже став безділяником, піде на каторгу, так от се швидше біжиш до дому розказати про мене, що я попався!

— Господь з тобою! Яка мені нужда до тебе? Я й сам жалкував, побачивши тебе у такій нужді.

— Жалкував? Ти?

— Далєбі, що жалкував. Ні ти мені нічого, ні я тобі ніколи; так чого ж нам? Скажи мені на милость, як ти викрутився?

Тут Денис так глянув на Трохима,

що у того усі жижки задріжали і у душі похолонуло. Далі і каже:

— Викрутивсь? Коли ж на мене напрасно сказали! Хиба не бува на чоловіка наговорів?

— Як то без того! Ти ж мене повеселив, що ти не був з ними.

— Хиба ж я злодіяка який? Га?— грізно крикнув на нього Денис.

— Та хто про тебе таке дума? Зглянься на Бога!

І замовкли обидва, і мовчать, і ідуть укупі.

Геть-геть Денис вп'ять і обізвався до Трохима, та таким страшним голосом, неначе зовсім не він:

— Ти думаєш, що я через твої замки пропав?

— Через які замки?

— Через такі, що думаєш, я нічого і не знаю?

— Бог з тобою! Я тільки чув про ці замки, та й забув зараз.

— Забув?! Забудеш і справді. —
І вп'ять замовкли.

Ідучи так довгенько, переходили через невелике село. Трохим тут мав знакомого і хотів було зайти відпочити.

— Не треба цього! — вже крикнув на нього Денис, а плохенький Трохим і послухав його, боячись, що як він був против нього утрое здоровіший, так щоб не зробити якого худа. Так думав собі Трохим: „Не буду його сердити; буду піддаватись, нехай вередує, аж поки до своїх місць дійду; тоді викручусь від нього”.

Перешедши те село, Денис звернув з дороги геть під лісок і Трохима покликав за собою.

— Оттут відпочинемо! — сказав сідаючи Денис під грушу. — Давай, чи є що в тебе? Так пообідаємо або пополуднуємо.

— А що в мене є? — сказав Тро-

хим і достав з торбинки хліба, тарані скільки та огірочків.

Денис достав із-за халяви ніж пре-страшений. Трохим як побачив його, так морозом обдало. Денис розпорядкує, мов сам усе придбав: хліба відрізав собі попереду, а далі ткнув шматок і Трохимові. Теж і тарані собі лучшої узяв, а децю і огірків кинув, мов собаці, Трохимові. Сей усе терпить і мовчить, та думає: „Донеси тільки, Господи, до дому! Цур тобі і зо всім! Знати тебе не хочу”.

— Знаєш що, пане брате? — наївшись, став казати Денис. — Цур йому у день іти. Будемо у день віддихати: Бач, як душно! Ніччю більш пройдемо, і дальше станемо. Як отсе відпїчнемо, а вечерком зорею та холодком ніччю мотнемось, так ми після завтра і дома будемо. Лягай та спочивай, поки до вечера.

Лягли хлопці. Заснули добре. Над захід сонце; прокинулись, пополуд-

нували — і усе таки Трохимові харчі — і пішли.

— У тебе, бачу, і нема нічого для дороги? — спитав Трохим.

— А де я у чорта що візьму? Коли що й заробив було чого трохи, так ізтряс, у тім анахтемськім острозі сидівши; а заробити більш ти не дав. А було б і на твою долю; гадки б не мав!

— Ти мені, Денисе, на-вдивовижу! Чи такий же ти був у нас у селі? Се ти ходивши по усім усюдам, набрався такого духу.

— Цить, мовчи, не твоє діло!

І замовкли, і ідуть.

Через скільки там пройшовши, вже Денис вп'ять і обізвався:

— А що товаришу? — Поперед усього жінці розкажеш, а там і до голови підеш, і по усьому селу будеш проповідувати, як Денис Лискотин хотів лавку обікрасти, і як ти остеріг хазяїна, і як Дениса з острога під калавуром водили к допросу.

— Ні, Денисе! Не знаєш ти мене. Се страшне діло, щоб про кого таке розказувати. Нехай тебе Бог у цім ділі простить, а ти покаєшся і покинеш скверне таке діло. Що ж? Спіткнувся, та й схаменувся. А розказувати не моє діло. Не тільки жінці, а й сам молю Бога, щоб я забув про се: бо, кажу, ти покаєшся.

— А як же? Вістиме діло, що покаюсь. Так і почну молебні наймати. Так грошей бо нема, не добувся; хиба ти мені даси? А що, Трохиме! Скажи по правді: багато тобі хазяїн дав за те, що ти про замки йому об'явив?

— Та не я ж то об'являв, він сам дознався.

— Та як собі там знаєш, а вже вірно дав таки що небудь.

— Дав нагородження, відпускаючи, цілкових з пару.

— Та заробітних. Так скільки несеш до дому?

— Хто його зна! — казав Трохима, а сам так і труситься, боїться; бо ніч, їх двоє, і Денис здоровіший його. Я таки гаразд і не лічив; зложив, тай пішов.

— Мабуть багато, що ніколи було й перелічити? Чи поділимося ж з мною?

— Щоб то як?

— Так як діляться, по-полам. Чи може усі віддаси? От сполять би парень був, як би усі віддав!

— Що се ти, Денисе, говориш? — ледве вже промовив Трохим, бачучи, до чого вже діло доходить.

— Та ну, цур тобі і з твоїми грішми, що мабуть у тебе їх до сина, що так злякався! Ти ще й се розкажеш, що я дорогою мав тебе обідрати!

— Та зділай милость, не думай так про мене, Денисе! Я тобі казав, що нікому не скажу, і побожусь усім і присягну.

— А ну побожись!

І Трохим почав божитися так, що аж страшно було слухати.

— А заприсягни! — каже Денис і подав йому жменю землі: — з'їдж отсю усю!

Трохим, як з щирим серцем, не боячись нічого і думаючи таки, щоб нікому ні слова не розказати, з'їв жменю землі, усе потрохи ковтаючи.

— Ну так, тепер товариш. Тепер певен і я.

Так ішли ніч; ранком скільки прийшли, тут сонечко ще не дуже і піднялося, а вже стало кріпко пекти, то вони звернули у лісок, та й полягали спочивати.

Як піднялося сонечко, що то вже жарило! Ні вітер не дихне і ніщо не колишеться, так-так що ледве дихати можна. Наші хлопці хоч і заснули було, так не можна ніяк і влєжати! Як припече сонце, так місця не знайдуть. На взліссі сонце є, жарить; так вони

зайдуть у гущину, так там ще й гірш: ні відкіль прохолоди ніякої, тільки що зверху палить і малесенький вітрець не проходить. Знайшли воду, не відіп'ються, тяжко вже їм і дихати! Викопують кожен собі ямку; приляже туди, то трохи йому і легше, можна холодом трошки дихнути. Зогріються і тут, переходять на друге місце; та так виморились, так знемоглись, що не здужають і поворохнутися. Цілісенький день ні хмариночки ж то!

Аж ось дуже к вечору жара затихла трохи, товариші наші піднялись, здихнули свобідніш, поїли чого було і пішли.

— Як не полінуємося, — каже Трохим, — то світом і дома будемо. Від сього ліску до нашого села тільки двадцять верстов.

— І велія милость, що будемо, — сказав Денис: — тільки не відставай, ти усе пристаєш. Поспішай.

От як ідуть і верстов сім учистили,

з полудня стала показуватися мов стіна чорна; далі від неї стали відділятися, мов клубки, густі хмари з золотими від сонця кругами. Клуби в'ються, до купи збираються, і стіна усе вищенько підбирається. Сонечко за тучу сховалось зараңя, і птиця стала збиратись і чогось жде на себе. Де далі, де далі усе стиха, ні травна не колишеться, усе чогось жде великого, страшного! Далі стало і гуготіти далеко-далеко, мов клекоче море або гуде великий вітер здалеку або сила велика людей наїжджа, що ще здалеку земля під кіньми стугонить. Блискавка одна тільки і показується, а сонечко зовсім зайшло; хмари спустились, так і не видно нічого.

— А що будемо робити? — став казати Денис: — як ми підемо? Скоро зовсім буде темно. Страшно без дороги іти.

— Аж он маячить лісок! — сказав Трохим: — поспішаймо туди.

— Де лісок! Я ні його, і нічого не бачу.

— Он як блисне блискавка, так від дороги на праву руку. Ходім мерщій; усе темніше становиться.

Вони поспішають. Піднялася і стіна. Стало зовсім темно. Поки не блисне, то нічогісінько і не бачуть перед собою. Стіна густа, чорна, страшна надвинула і простяглася від сходу до заходу сонця, і із усіх місць блискавка знай блиска. Грім гуде з переливом, мов де по городах громадне каміння качають і інше, мов упаде, стукне, та й замовкне... А тут луна і загрехотить по усьому небу, по усім куткам цієї великої хмари. Замовкне ж грім, так чути, щось гуде-клекаче, бурлить страшніше самого грому... А блискавка безперестанно! І як блисне, так після неї гірше нічого не видно.

— А де ти, Трохиме? — казав дріжачи Денис. — Візьми мене за руку та веди, я швидко впаду. Ніг не підволочу!

— Держись за мене! — каже Трохим. — Тут уже недалечко. Он від блискавки видно.

— Та я бо цієї блискавки боюсь. Ох, коли б швидше до лісу!... Бач, яка страсть іде! Ось і дощик... Ой швидше, швидше, поспішай!

Зовсім повис йому на руки Денис; і Трохим сам утомився, і його волоче; через велику силу дотащив його під густе дерево, положив, і сам звалився...

Тут же і уся туча надвинула якраз над той ліс і усюди небо покрила як саме чорне сукно; хоть скільки хоч дивися, нічого перед собою не побачиш ніяк! Заревіла престрашенна буря, шумить під небесами, носитья по полю, упирається у ліс, пре його, мов з місця хоче його зсунути і зомняти овсі; гіляки тріщать, ламаються, падають... Тут щось страшного загуло, аж світить на увесь ліс, грім покрило.. і разом геп!... впало, аж земля здригнула! А тут грім як загромотить,

і вп'ять щось то впало, затріщало!...
То буря порається, вікові дуби валя
мов пруття! Як'же хлине дощ і вже не
іде, а лле; по лісу шумить, з гори бі-
жить річками, клекоче... і від неї, і від
бурі, що бушує, і від грому, що так
і розривається над головами, шум та-
кий і грохит, що страшно й згадати!...
А тут блискавка червоним огнем очі
засліпля...

Денис ні улежить, ні усидить, і не по-
стоїть на одному місці. Ходить, пере-
біга з під одного дерева під друге, ру-
ки ломить, сам себе не тямить!

— Трохиме, Трохиме! Ти спиш, не
боїшся нічого! — так голосно з остра-
ху сказав він.

— Ні, я не сплю, та й не боюсь ні-
чого.

— Грім уб'є!

— Воля божа! Я се знаю, та хоч
і лежу, та молюсь Богу.

— Хиба ж Він і помилує, як Йому
молитися?... Ух! як затріщало у лісі
вп'ять!

— Помилує, тільки покайся...

— Як покаятись такому грішнику?
Як мене Бог може простити?

— А що ж? Кайся від щирого серця, Твої гріхи не які великі! Ти так грішен, як і усяк чоло... Господи! що се?

Тут вони впали обидва навколішки...

Огненна стріла проріза́ла усе небо і як оком моргнути, вдарила у те саме дерево, під котрим попереду стояв Денис і отсе прийшов до Трохима. Дерево превисоченне було; його так до половини у мілку щепу розбило і усі гілля стерло і зм'яло, так що й сліду їх не зосталось.

Насилу піднявся Денис; а се від них, де вони стояли, теж під деревом, було не більш як саженів з десяток.

Очунявши трохи, Денис ухопив Трохима за руки і став прохати:

— Ходім, ходім відсіля! Тут нас Бог поб'є!

— Куди ж ми заховаємось? — каже йому Трохим. — Бач, яке лихо по усьому лісу? Отто грім запалив дерево; бач, горить? Адже і далеко від нас, та й по усьому лісу така халепа!

— Ой страшно, страшно! А то хто сидить та дивиться на мене?

— Бог з тобою! Нема нікого! Молись краще Богу!

— Мене і Бог не помилує! Ти думаєш, я такий?... Ох, лице запалило!

— Помилує, молись, кажу, та кайся!

— Де вже мені покаятись? Я той, що вас обкрадав, не було другого злодія у селі... Це моє діло! Мене підводили другі... Я обкрадав вас усіх... Передавав циганам, москалям... Брав гроші та багатів... Лавки обкрав... Вивертівся! Хотів і тебе так, як оттого, що сидить і дивиться грізно на мене... — Так казав, не тямлячи нічого, Денис, і б'ючи себе в груди кулаччям.

Тут разом як осяє їх блискавка, як хрясне грім, мов небо на них упало!... Обидва впали нечувствено. Трохим, підпливши водою від дощу, трошки очувався, бачить; Денис біга коло нього, руки лама, блідний як смерть і не тямлячи сам себе, кричить:

— Я не тільки злодій, я й душо-
губець! Зарізав нищого... Мав грошей
у нього знайти... Одежу свою закрі-
вавив... А він онде свариться... Гос-
поди! Ти мене не помилуєш?

І став бігати як не в своєму умі. Спромігся трішки Трохим, піднявся на ноги, став його розговорювати, щоб прийшов у чувство.

— Ні, — кричить Денис; — мені Бог смерть дасть... Мене грім уб'є... Я злодій!... Я прикидався добрим, на других пеню зводив, тебе мав зарі-
зати, щоб ти про лавку у селі не роз-
казав... тепер кажи! Ось-ось мене Бог
уб'є; розкажи усім, який я.

— Та Бог з тобою, Денисе! Що це

ти думаєш? Повір не мені — Богу святому, що як я побожився, так і не збрешу; буду держатись присяги, і тебе не попрекну ні у чім.

Тут же Трохим його розважає, а тут грім так і рокотить, а блискавка аж очі палить! Як стукне, як грякне, як лясне, як затріщать дуби, як запала де верх деревини якої, як шарахнуть гілля, — тут Денис і стане вні-ума, і вп'ять своє розказує, що він душогубець, злодій, прокидався добрим і усе таке. Далі пристається йому старець, що свариться на нього, і він почне розказувати, як убив його, і усе каже Трохимові:

— Усім, усім це розкажи, нехай бережуться мене.

Гремів, торохтів грім, далі став стихати, бо туча вже перейшла. Затих і дощик, тільки блискавка не давала нічого розглядіти, далі і та усе потрошку, усе тихше, далі вже блиска тільки здалеку.

Роздивився Трохим, аж уже стало на світі займатись. Ходім, каже, Деніс! Уже ми недалечко від свого села. Ходім швидше.

— Братіку Трохиме! — каже Деніс, не сходячи з місця, — боюсь во-рухнутись! Усе мені чується грім, усе мені бачиться той анахтемський старець!... Трохимочку, голубчику! Не розкажуй нікому нічого!

Вп'ять Трохимові треба божитися: сяк так розговорив його, пішли.

5.

Ще досвітком, що вже й сонечко зійшло, ідуть і усе поспішають. Деніс через усю дорогу хочби пару з уст пустив, усе задумавшись іде; далі як крикне:

— А лучше б мене грім убив!

— Бог зна що ти споминаєш! — сказав Трохим і глянув на Деніса, та аж злякався: очі як жар горять, і сам розлютований мов звір який. У усе

розговорює його: — Будь веселенький, — каже — вже тільки п'ять верстов зосталосья, це вже наше поле.

— Тільки п'ять верстов? Тільки не видно, як з кимнебудь пострічаємся і мене віддаси! Пропадай же ти один!

Та з тим словом і повалив Трохима і насів його.

— Бог зна... що ти... Денисе, робиш! — сказав стогнучи Трохим під Денисом; далі став проситись. — Пусти мене, братіку, голубчику, соколику! Єй, велике слово, нікому нічого не скажу! Возьми собі мої усі гроші, що тут зо мною, тільки не губи душі своєї і моєї! Не сироти моїх діточок, не вбивай за живота жінки. На кого моя старенька матінка зостанеться? Братіком, батьком рідним буду тебе цілий вік звати! Не дай мені без покаяння вмерти! Дай же мені хоть часиночку Богу помолитись!...

— Помолишся і на тім світі! — лютуючи як звір казав Денис, одною

рукою держучи руки Трохимові і коліном його надавивши, а другою рукою достаючи із-за халяви ніж свій; так як ні поспіша, не справиться однією рукою. А Трохим знай проситься; здихнув і каже:

— Господи милостивий!... Не несе Бог нікого, щоб хто свідителем був моєї безвинної смерти!

Тут підкотилося перекотиполе від вітру і до самого його. Він глянув жалібно, та й каже:

— Нехай це перекотиполе буде свідителем, що ти мене безвинно погубляєш!

— Нехай свідетельствує, скільки хоче! Знав же на кого і послатись! — казав регочучись Денис і рознімаючи ніж зубами, той ніж, яким усю дорогу країв Трохимів хліб і пропитувався.

— Господи милостивий! Прийми мою душу!... Жіночко... діточки... мату...

Денис змахнув рукою... Хотів щось

регочучись сказати... Так ангел божий, щоб не дати йому у сей час насміятись, хлипнув йому у рот братовою кров'ю і, прийнявши душу безвинного праведника, поніс її прямо на небеса. . . .

Прибігли двоє пастухів від череди і об'явили голові, що у такому місці лежить зарізаний чоловік; а хто? вони з ляку і не роздивились. Голова зараз самих надійних людей послав, щоб біля того зарізаного не допускали; а стане хто нав'язуватись або що такеє робити або казати, то його, як підозреного, узять і до волости привести. Тут же написали рапорт до земського суду об такому случаї, що „скоропостижно вмерший, зарізаний чоловік, по імені і прозванію неізвісний, лежить благополучно на тім самім місці, де його смерть постигла”.

Деякі з хазяйства пішли з села на заробітки і ще не повертались до дому, та жінки їх і нічого, і нужди не-

ма... Трохимова ж жінка і мати... що то! почувши об цім, ув один голос крикнули:

— Ох, лишечко! Це ж Трохим, певно Трохим! — і задалегідь стали голосити. Серце звістки подало!

Що то вже вони просили голову, щоб подозволив піти оглядіти, і коли він, так хорошенько його обмити і вбрати, а коли можна, й до дому привезти — звісно, жіноче діло: вони не знають порядку. Голова і не дай Боже нікому і підступити, кріпко на-кріпко запертив, поки суд не виїде і не розв'яже йому рук!

Аж ось на другий день явився у село і Денис. Та що то одягний! Іще лучше усе собі посправляв, у чім попереду ходив. Веселий, говірливий, жаргує з усіма, кого постріча. Бачить, що люди зіходяться усе до волости, і він туди. Йому й розказують, що знайшли зарізаного; а він зараз і не втерпів і питається:

— Що ж його жінка та мати кажуть?

— Чиї? дивуючись, — пита його голова.

— Адже ви... Чи хто пак казав?... Що, кажуть, то Трохим?

— Ще не звісно і ніхто з нас об тім і не думав, не те, що казати. Чи мало їх повиходило з села на заробітки? Може ще і не наш.

— Хто ні єсть, нехай собі лежить, поки зведемо, — сказав сміючись Денис. — А хто зарізав, свідетелі скажуть.

Деякі молоді тут були, так аж зареготались і кажуть:

— О, щоб тебе з Денисом! Вже хоч що, а латку й приставить. Де ж таки у чистому полі свідителі? Вже коли порався, так сам-на-сам...

Аж ось дзвоник. Сам справник прибіг, і зараз крикнув:

— Де мертвеє тіло?

— На місці, ваше благородіє! —
одвіт дав голова.

— Писар, одбери понятих чесних людей, возьми з них присягу і веди до тіла; я сейчас буду. Голова! Іди за мною.

Увівши голову у хату, заціпнувся і став його розпитувати, чи нема на кого якого сомніння, хто що казав при цьому ділі.

Голова, як мав Дениса за чесного, то і не сказав, як він було проговорився, і не забризкав його. Так і зосталося.

Під'їхав і лікар, заприсягли і поняті. Справник побачив між ними Дениса і каже:

— Зачим же в понятії та такого молодого парня поставили? Тут надобно добросовісних стариків.

— Це, ваше благородіє, — казав голова, хоч і молод чоловік, а у нас з стариків нема такого розумного, роз-

судливого, понятливого і як то усе умно розбере.

Це ж голова казав справникові ти-хенько, сам усе поглядаючи на Дениса, а той і бачить. Як же справник, почувши це від голови, сказав голосно, і собі дивлячись на Дениса.

— Хорошо, подавай його сюди!

То, цеє почувши, Денис кріпко поблід, а справник і запримітив, і буцім і нічого.

Зібрались усі до місця, де лежало тіло; справник велів понятим свідительствувати, чи нема боєвих знаків?...

— Та нема! — гукнув Денис, здалеку стоячи. — Де вони будуть? Тут разом різонутьо ножем, та й амінь.

Справник замітив і це, і мовчить.

Оглядаючи, знайшли, що поли у свиті на кінцях повирізувані, і як біля того знайшли гривенничок, так і догадались, що у свиті були гроші та ви-нято. Як же роззули чоботи і онучі,

то і знайшли зашитих аж п'ять золотих. Тут Денис овсі забувся, та аж скрикнув: „Бач, і не признався!” Та сказавши се, схаменувся, зирнув, аж справник на нього пильно дивиться, — так він і не знав, куди йому очі діти: заморгав, поблід, та швидше між народ... Справник ще змовчав.

Як ось настигли жінка і мати Трохимові; за ними учепився і хлопчик його по шостому году. Ще й не дійшли гаразд, а вже жінка і пізнала, і крикнула:

— Трохиме, Трохиме, мій Трохимочку! — і припала до нього з матір'ю, а хлопчик, звісно дитина, плаче та кругом його облазить, та дивиться.

Справник було повелів відвести їх, щоб не мішали діло робити, а далі і сказав:

— Пускай вони його оплачуть. Кров не вода. Ми своє діло успіємо справити.

І став біля них з лікарем, а Денис, як то привик хвастати, що усе поперед усіх і усе б то до панів рівнятись, так і тепер став побіля справника.

І як же то дуже голосили і жалібно проговорювали над Трохимом! Мати каже:

— На кого ти мене, мій синочку, лебедику, покинув, пішовши на заробітки? Хто мене, стару, немічну, догляне? Лучше б мені смерть заповідію! — і усе таке.

А жінка приговорювала:

— Промов, мій Трохимочку, хоч одно словечко! Дай мені порадоньку: як мені без тебе з дітьми бути? Промов слово, скажи, хто розлучник наш? Покажи, чи не було якого свідителя, як тебе замучували, як ти душу Господу віддав?

— А се, мамо, що? — крикнуло хлоп'я, граючись з чим-то, що виняло з батькової руки.

Справник, почувши се, сказав Денису, що край його, надувшись, та набакір шапку маючи, стояв:

— Посмотри, що там такеє, і покажи сюда.

Денис пішов, виняв, подивився, здрігнув увесь, зомняв у руці і кинув геть. Сам же то поблід, поблід, як стіна!

— Зачим ти бросив? — крикнув на нього справник. — Що там такеє? Покажи сюда!

— Та се нічого, ваше благородіє! се так... бур'ян, — каже Денис, а самого мов лихорадка трусить.

— Який бур'ян? Покажи сюда!

— Бур'ян, так, трава. Мабуть, як покійник умирав, так за траву ухопився, так вона у нього в руці і зосталася.

— Та яка ж то трава? Покажи сюда. — Так допитувався справник, бачучи, що Денис ні зза того ні зза цього усе більш, усе більш мішається.

— Та так пе... пере... коти... поле,—
ледве промовив Денис.

Тут хлоп'я ухватило перекотиполе,
що як на те прикотилося туди їх ба-
гацько, та й показує Денисові і каже
з дуру:

— Ось, дядьку, ще таке! Їх багато
коло тата. Вони мабуть бачили усе...

— Брешеш! — крикнув Денис, віді-
пхнувши хлопця від себе, і вже не тям-
лячи що й казати! Так-то вже у нього
Бог і розум відняв і язик попутав...

— Повно! — крикнув справник. —
Говори тепер усю правду! Ти знав,
що на мертвому побоїв нема; ти жал-
кував, що він не признався об золо-
тих; тепер боїшся перекотиполя! Го-
вори, чого ти боїшся його? Розкажуй,
як діло було!

Денис і сюди і туди, і відбріхува-
тись би то, так справник на усякому
слові так його і пійма, і тільки що по-
каже йому перекотиполе, то Денис так
і затруситься, і помертвіє. А далі —

ніде дітись — уво всім повинився: за віщо, і через віщо, як він зарізав Трохима; як той, сердешний здався на перекотиполе. І якби не воно тепер, та не хлоп'я з ним у вічи прилізло, то може б ще і відбрехався.

— Так от який он бездільник! — сказав справник, а далі напав на голову, і каже:

— Як ти смів, голова, назначити у поняті такого ледачого?

— Що ж, ваше благородіє! — приступив голова, а за ним і усі поняті, усе старики, сиді та чесні — він у нас чесна душа, нікому нічого. Коли б усі такі були, то б і добре було!

— Не було ж у вас у селі якої шкоди, і на кого ви думаєте? — спитався справник.

— Що ж? — сказали люди — хоч часом і була шкода, так це не він. Як обіськували, так він було де сам в'орівські речі знаходив.

— Говори, признайся, то твоє діло? — крикнув справник до Дениса.

Той як затрусився, і повиннився уо всім, що як почав з курей красти, та бачучи, що грошики перепадають, так він і дальш; як зазнався з москалями, що великі промисли робили і по всім усюдам крали, та з циганами, природженими злодіями; як і де з ними і кого обікрав, — усе розказав; далі як і старця немічного зарізав, надіючись у нього грішми поживитися; усе до чиста розказав, і як на других пеню зводив.

Люди, слухаючи його, так і вжахнулись, та аж об поли руками вдарили і кажуть:

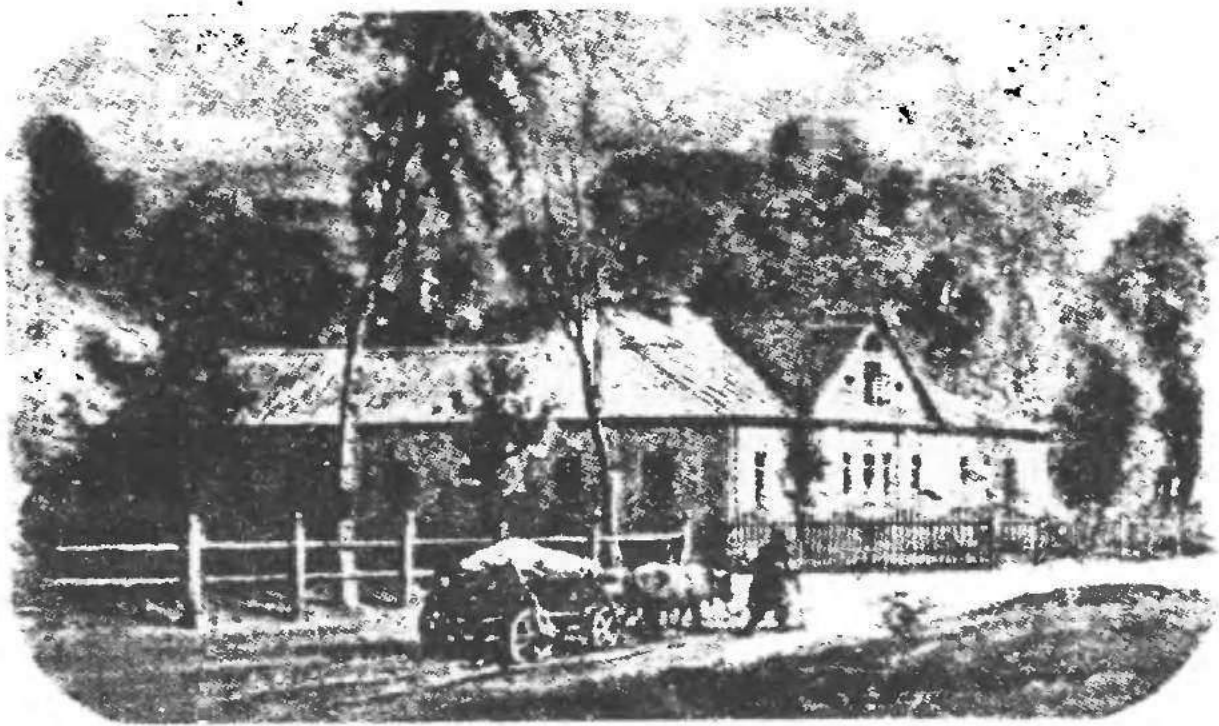
— Хто ж на нього надіявся, що воно ось-яке виявилось! Самий первий злодій, мошенник і душогубець!

— Хоч люди, не знаючи, і думають про кого, що він є добрий, а коли бездільнича і кінці хова, то Бог його, хоч нескоро, а завсіди виявить, — сказав

справник і велів Дениса препроводить у город.

Досталося ж Денисові Лискотуну за усі його діла! Котюзі по заслuzі. Полискотав його катюга добре і спроваджено до компанії, до товариства, туди де козам роги правлять.

Так то суд божий не потерпів неправди, і хоч як кінці були заховані, так Бог об'явив; і через яку безділицю? Через бур'ян, через перекотиполе.

*Садиба Квітки в Основі
коло Харкова*

П О Я С Н Е Н Н Я

БІБЛІОГРАФІЯ

Найважливіші видання творів:

Малороссійскія повѣсти, Том I. Москва 1834. — Том II. 1837.

Повісті Григорія Квітки-Основ'яненка. I—II. Петербург 1858. — *Драматическія сочиненія*. Петербург 1862. (ред. П. Куліша).

Писаня Г. Ф. Квѣтки. Львів 1878 (ред. І. Онишкевича).

Сочиненія. I—V. Харків 1887—1894. (ред. О. О. Потебні. Друге видання 1899).

Сочиненія. Київ 1893. — *Драматическія сочиненія*. Київ 1893. (видання Ф. А. Йогансона. Дальші видання: Київ 1895, 1898, 1901, 1905, 1910, 1913).

Твори. I—II. Львів 1904—5. (ред. Юл. Романчука. Друге видання 1911—13).

Твори. I—II. Київ 1918 (ред. В. Бойка).

Вибрані твори. I—II. Київ 1928 (ред. А. Шамрая).

Писання про Квітку:

Григорій Данилевський: Основьяненко. Петербург 1855. (Поширений передрук у книж-

ці цього ж автора: *Украинская Старина*. Харків 1866).

Софія Русова: Гр. Квѣтка в кн. *Сочиненія Г.Ф. Квѣтки*, V, Харків 1894.

В Бойко: Гр. Квітка в кн. *Твори*, Київ 1918.

М. Зеров: Гр. Квітка-Основ'яненко. Львів 1937.

Бібліографія:

В. Тарнавський: Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. Київ 1929, 28 + 354 ст. Українська Академія Наук.

М О В А

В основу літературної мови творів Гр. Квітки-Основ'яненка лягла харківська говірка. Найбільш помітні особливості цієї мови такі:

1. середнє л, яке передає Квітка через л: *білш, безділник,*
2. збереження о в замкнутих складах: *бідність, милость,*
3. форми: *ійти, пійти* і т. п.,
4. збереження о в дієсловах на *-ати*: *орудувати, купувати.*
5. у в закінченні 3 ос. множини: *роблють, правляють.*

Крім того Квітка вживає багато церковнослов'янізмів, особливо коли йде мова про церкву і церковний побут, а в діялогах, де виступають москалі (купці, справняк), теж для колористики їх мови московських слів (*вещі, вор, звожчик, ящик* і т. п.).

ПОЯСНЕННЯ ТЕКСТУ

Маруся і Перекотиполе подаються тут за виданням А. Шамрая (Г. Квітка-Основ'яненко: *Вибрані твори. I—II.* Книгоспілка 1928). Редактор цього видання звірив тексти з рукописами згл. перводруками.

З уваги на розмір нашого видання текст незначно скорочено, а саме опущено вступні міркування автора та безпосередні авторові вислови в тексті і на кінці; лише в *Перекотиполі* залишено вступне речення. В самому тексті теж довелося завести незначні скорочення.

МАРУСЯ. *совіт* (церк.-сл.) — рада.

мужик — муж, чоловік.

батрак — наймит.

смажнії уста — спечені уста.

як смоль — як смола.

єднус — дукач.

рукава — двійна форма: рукави.

плахта... картацька, черчата — плахта в червоні кратки.

ляхівка — рід мережки.

клучальна неділя — св. Трійці.

аглицька каламайка — рід матерії англійського виробу.

ПЕРЕКОТИПОЛЕ. *Пеня* — кара, біда.
общественний — податок.

попав у ревізію — вписаний у реєстр кріпаків.

патика — кобила.

став як кармазин — почервонів.

ящики (моск.) — скринки.

звозчики (моск.) — візники.

лошадь (моск.) — кінь.

пускай (моск.) — нехай.

лавка — склеп.

ураг — ворог (зукр. ц.-слов. *враг*).

розщитався (моск.) — розчнслився.

кабатирка — табакерка.

почережно — по черзі.

споляти(ся) — вступати. в товариство.

калавур — сторожа.

благополучно (церк.-сл.) — добре, гаразд.

золотий — 10 рублів.

тараня — рід риби.

анахтемський острог — проклята тюрма.

понятий — свідок.

свідительствувати — перевірити.

бросити (моск.) — кинути.

ворівський (моск.) — злодійський.

З М І С Т

ВСТУПНА СТАТТЯ:

Григорій Квітка-Основ'яненко — Є. Ю. Пеленського	3
---	---

ТЕКСТ:

Маруся	23
Перекотиполе	152

ПОЯСНЕННЯ:

Бібліографія	217
Мова	219
Пояснення тексту	220

ІЛЮСТРАЦІЇ:

Григорій Квітка-Основ'яненко	I
Садиба Квітки в Основі	II

\$1.50

